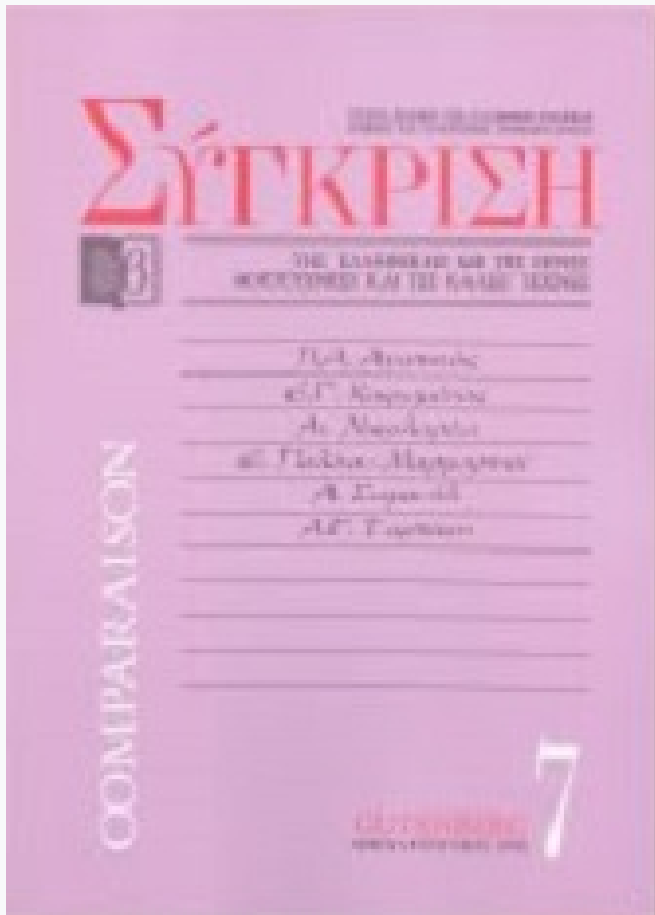

Σύγκριση

Τόμ. 7 (1996)

Του Έρωτα και των Πικρών Βασάνων: Μία Διακειμενική Ανάγνωση του Τρίπτυχου Ποιήματος «δός μου ορισμόν» του Μιχάλη Εφταγωνίτη

Παναγιώτης Α. Αγαπητός

doi: [10.12681/comparison.10734](https://doi.org/10.12681/comparison.10734)

Copyright © 2016, Παναγιώτης Α. Αγαπητός

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Αγαπητός Π. Α. (2017). Του Έρωτα και των Πικρών Βασάνων: Μία Διακειμενική Ανάγνωση του Τρίπτυχου Ποιήματος «δός μου ορισμόν» του Μιχάλη Εφταγωνίτη. *Σύγκριση*, 7, 97-118.
<https://doi.org/10.12681/comparison.10734>

Τοῦ Ἔρωτα
καὶ τῶν Πικρῶν Βασάνων

Μία Διαχειμενική Ἀνάγνωση τοῦ Τρίπτυχου Ποιήματος
«δός μου ὄρισμόν» τοῦ Μιχάλη Ἑφταγωνίτη*

Στὴν Ἑλένη καὶ στὸν Μίμη
Πρωτομαγιά '93 στὴν Πάφο

ΟΝ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟ ΤΟΥ 1993 Ο ΜΙΧΑΛΗΣ ΕΦΤΑΓΩΝΙΤΗΣ ΤΥΠΩΣΕ ΕΚΤΟΣ Εμπορίου στὴ Λευκωσία ἓνα καινούργιο του ποίημα μὲ τίτλο «δός μου ὄρισμόν», ἐνῶ ἔχει ἤδη κυκλοφορήσει ἡ πρώτη του συλλογὴ Ἀνάσταση καὶ Θάνατος μιᾶς Πολιτείας.¹ Ὁ ἰδιάζων χαρακτήρας τοῦ «δός μου ὄρισμόν» δικαιολογεῖ, νομίζω, μιὰ λεπτομερέστερη προσέγγιση τοῦ ποιήματος καὶ μιὰ πρώτη ἀπόπειρα ἔνταξής του στὸ μέχρι στιγμῆς δημοσιευμένο ἔργο τοῦ Ἑφταγωνίτη.

Ἐνα κείμενο ὀρίζεται καταρχὴν ἀπὸ τὰ παρακείμενα πού τὸ περιβάλλουν.² Συγκεκριμένα, τὸ «δός μου ὄρισμόν» παρουσιάζεται ὡς τρίπτυχο, τυπωμένο στὸ βαρὺ χαρτί τῶν ἐξωφύλλων βιβλιόφιλων ἐκδόσεων μικροῦ σχήματος. Στὴν κλειστὴ πρώτη πτυχὴ βρίσκεται ἐπάνω τὸ ὄνομα τοῦ ποιητῆ, στὴ μέση ὁ τίτλος (τονισμένος μὲ μεγάλα κόκκινα στοιχεῖα) καὶ κάτω ἡ ἔνδειξη *Λευκωσία 1993*, πού «ἐντοπίζει» ἀμέσως τὸ τυπογραφικὸ προϊόν. Στὴν κλειστὴ τελευταία πτυχὴ ἔχει τοποθετηθεῖ ὁ σύντομος κολοφώνας μὲ τὶς τυπογραφικὲς καὶ οἰκονομικὲς του ἐνδείξεις, ἐνῶ στὴν ἀνοιγμένη δεύτερη πτυχὴ ὑπάρχει ἓνα προλογικὸ σημείωμα. Συνεπῶς τὰ παρακείμενα ἔχουν στὴν οὐσία μετατρέψει τὸ ποίημα σὲ αὐτόνομο βιβλίον, ἐφόσον ἐμφανίζονται ὅλα τὰ ἀναγκαῖα συστατικὰ μιᾶς δημόσιας ἐκδόσεως. Τὸ προλογικὸ σημείωμα ἔχει ὡς ἐξῆς:

Τὸ τρίπτυχο αὐτὸ ποίημα ἀνήκει σὲ μιὰ μεγαλύτερη ἐνότητα ποιημάτων στὰ ὁποῖα συνειδητὰ προσπάθησα νὰ πιάσω τὸ νῆμα τῆς λόγιας ἰδιωματικῆς ποιητικῆς παράδοσης στὴν ἑλληνικὴ κοινὴ, ὅπως αὐτὴ διαμορφώθηκε (καὶ διαμορ-

* Θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τὸν ποιητὴ πού μοῦ δώρισε ἓνα ἀντίτυπο τοῦ «δός μου ὄρισμόν», τὸν Κωστὴ Δανόπουλο γιὰ τὶς πληροφορίες του σχετικὰ μὲ τὴν κυπριακὴ ἰδιωματικὴ ποίηση καὶ τοὺς Δημήτρη Ἀγγελάτο καὶ Σάββα Παύλου γιὰ τὶς παρατηρήσεις τους.

φώνεται) στην Κύπρο, από τον άνωνομο ποιητή τῶν ἀναγεννησιακῶν ποιημάτων τοῦ ἴσου αἰῶνα (μὲ προϋπόθεση τὸ πεζογραφικὸ λογοτεχνικὸ κατόρθωμα τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ) καὶ ἕως τὸν Βασίλη Μιχαηλίδη, καθὼς καὶ σὲ ὀρισμένες προσπάθειες τοῦ Δημήτρη Λιπέρτη καὶ τοῦ Κώστα Μόντη. Εἶναι μιὰ προσπάθεια ἀπεμπλοκῆς τῆς νεότερης κυπριακῆς ἰδιωματικῆς ποίησης ἀπὸ τὸ φολκλορικὸ ἀναμάσημα τῆς λαϊκῆς ποίησης καὶ τῆς ποιητάρικης στιχοπλοκίας, μιὰ ποιητικὴ ἐκδήλωση ποῦ ἀγνοεῖ μιὰ σημαντικὴ διάσταση ἰδιωματικῆς ποιητικῆς ἔκφρασης, ἡ ὁποία, χωρὶς νὰ ἀποφεύγει τὴ διάλεκτο, δὲν στοχεύει στὴ λαογραφικοῦ τύπου προβολή της, ἀλλὰ ἀναζητεῖ τὴ ζωντανὴ ἰδιωματικὴ λέξη σ' ἐκείνη τὴν ἀπολύτως νόμιμη, μικτὴ καὶ ὑπέροχη κατάσταση τῆς γλώσσας.

Τὸ σημεῖωμα προἰδεάζει τὸν ἀναγνώστη γιὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ τρίπτυχου, ἀλλὰ παράλληλα τὸν προειδοποιεῖ γιὰ τὴ στάση τοῦ ποιητῆ τόσο ἀπέναντι σὲ τρέχουσες προσπάθειες διαλεκτικῆς ποίησης στὴν Κύπρο (στεῖρες κατὰ τὴ γνώμη του) ὅσο καὶ ἀπέναντι στὴν ἰδιωματικὴ ποιητικὴ παράδοση τοῦ νησιοῦ, ἐπισημαίνοντας πέντε καίριους σταθμούς της.

Πάνω στὸ ἀνοιγμένο τρίπτυχο ἀπλώνεται τὸ ποίημα. Σὲ κάθε πτυχῆ ἀντιστοιχεῖ ἓνα ἀνεξάρτητο ποιητικὸ μέρος μὲ ἀριθμημένα ἐπίτιτλα ἀπὸ τὸ [α] μέχρι τὸ [γ]. Ἀξιοπαρατήρητη ἀπὸ γραφηματικὴ ἀποψη εἶναι ἡ τυπογραφικὴ ἐμφάνιση τῶν κειμένων, ἀφοῦ τὰ ποιήματα, γραμμένα στὸ πολυτονικὸ σύστημα, εἶναι ζυγιασμένα στὸ κέντρο κάθε πτυχῆς,³ προσδίδοντας μιὰ ἔντονη κινήτικότητα στὴ μακρόστενη ἐπιφάνεια:

[α]

*Τὸ ἄκαρδον μαγνητικὸ σου βλέμμα
σταυρώνει μαυρομάνικο μαχαίρι.
Πόθος βαθὺς ἀνάπτει καὶ φοντώνει.
ΠΑίρνει τὸν νοῦ καὶ τὴν καρκιὰν πυρώνει
πόνος βαρὺς. Φωθκιὰ στὰ σωθικά μου

σὰν ἄσβεστο καίει καμίνι. Λαβώνει
τὸ βλέμμα σου μὲ μαστοριὰ καὶ τέχνη.
Μὲ ρίχνει σὲ σκοτάδι μὲ πληγώνει
μὲ δύναμη. Καὶ στὸ ζυγὸ μὲ ζέχνει
τοῦ ἔρωτα καὶ τῶν πικρῶν βασάνων.*

[β]

*Τὸ δυνατὸ σου βλέμμα
καὶ ἡ τόση σου σκληρότης
μοῦ δώρισαν τὸ στέμμα
τοῦ βασιλιᾶ τῆς κόλασης.*

*Μὲ δίχως σκέψη δίχως λύπηση
μὲ βύθισες στὸ πέλαγος
τῆς πίκρας. Καὶ στὴ θύμηση
τῶν ἡμερῶν ποὺ ἦταν βρύση
χαρᾶς. Μὲ δίχως ἄλγος.*

*Καὶ ξύπνησα μὲ τέτοιο βάρος στὴν ψυχὴ μου
ποὺ ἔχασα εὐθὺς τὸ θάρρος πὼς θά 'μπεις
στὴ ζωὴ μου.*

[γ]

*Μὲ δίχως τ' ἀνοικτάριν τῆς ψυχῆς σου
πὼς νὰ 'μπω στὴ ζωὴ σου μερτικάρης
κ' εἰς τ' ἀγρινό σου τὸ κορμὶν ἀφέντης
καὶ στρατηλάτης τῆς ἀγάπης
μὲ δίχως τὴ γλυκειὰ σου χάρη;*

*'Ανέλπιστα μ' ἐσκλάβωσες καλὴ μου
στὸν ὕπνο μου θωρῶ σε καὶ στὸν ξύπνο
καὶ τὸ λαμπρό μου πολλυνίσκει.*

*'Ἡ πλήξη μ' ἔκαμεν κονφάρι
καὶ ἡ χαρὰ 'ποὺ μένα 'ξωμακρίζει.*

*Μοῦ πῆρες τὴν καρκιάν μου ἀγγέλισσά μου
θεά μου καὶ κυρά μου καὶ καλὴ μου.*

Δός μου ὀρισμόν. Τί θέλεις νὰ 'πογίνω;

*Μισέφκω, ἀμμά 'ν τζαι 'ξωμακρίζω
'ποὺ κοντά σου. "Ὅπου δικλήσω
θωρῶ σε μέσα στ' ἀστρικόν μου.*

Γρήγορα διαφαίνεται μὲ τὴν πρώτη ἀνάγνωση ἡ ἔντεχνη στιχουργικὴ τεχνική, ἡ σταδιακὴ αὐξηση τοῦ μεγέθους τῶν τριῶν ποιημάτων καὶ ἡ παρουσία διαλεκτικῶν στοιχείων ποὺ ἐπίσης αὐξάνονται ὅσο προχωρεῖ τὸ κείμενο. Γιὰ τὸν ἀναγνώστη ποὺ δὲν εἶναι ἐξοικειωμένος μὲ τὸ κυπριακὸ διαλεκτικὸ ἰδίωμα ὀρισμένες λέξεις, κυρίως στὸ τρίτο μέρος, φαίνονται στὴν ἀρχὴ δυσνόητες, μὲ μιὰ δεύτερη ὅμως ἀνάγνωση γίνονται ἐν μέρει κατανοητές: *μαυρομάνικο* (μὲ μαύρη λαβή), *ἀνοικτάριν* (κλειδί), *μερτικάρης* (μέτοχος), *λαμπρό* (φωτιά, μτφ. ἐρωτικὸς πόθος), *πολλυνίσκω* (αὐξάνω), *μισέφκω* (ξενιτεύομαι), *ἀμμά 'ν τζαι* (κι ὅμως δέν), *δικλῶ* (κοιτάζω), *πλήξη* (θλίψη), *ἀστρικόν* (ριζικό), *ἀγρινό* (ἄγριο).⁴ Ταυτόχρονα ἐπιπολάζουν διαλεκτικοὶ γραμματικοὶ τύποι ὅπως *ἀνάφτει*, *καρκιάν*, *φωθκιά*, *ζέχνει* (ζεύει), *πολλυνίσκει*, *ἔκαμεν*, *μισέφκω*, *'ποὺ* (ἀπό), οἱ ὁποῖοι συνυπάρχουν μὲ λόγιες λέξεις καὶ τύπους ὅπως *ἄκαρδον*, *σκληρότης*, *ἄλγος*, *ὀρισμόν*. Διαγράφεται ἐδῶ

μιὰ πρώτη λειτουργία αὐτῶν τῶν στοιχείων πού με τὴ δυσκολία τους ἀναγκάζουν τὸν ἀναγνώστη νὰ ἐλαττώσει τοὺς ρυθμούς ἀνάγνωσης, νὰ ἐπανέλθει στὸ κείμενο καί, ξαναδιαβάζοντάς το, νὰ ἀπολαύσει τὴν αἰσθησιακὴ ἠχητικὴ του.

Στὸ ἐπίπεδο τῆς πλοκῆς τὸ λυρικό ἐγὼ παρουσιάζει τὸν πόνο του γιὰ τὴ σκληρὴ ἐρωμένη πού φαίνεται νὰ μὴν ἀποδέχεται τὸν βασανισμένο ἐραστή, βυθίζοντάς τον στὴν πίκρα καὶ τὴν ἀπελπισία. Στὸ τέλος τῆς ζητᾶ νὰ τοῦ δώσει ὄρισμόν γιὰ τὸ τί νὰ κάνει· ὁ ἐραστὴς ὁμολογεῖ ὅτι φεύγει, ἀλλὰ παρ' ὅλα αὐτὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀπομακρυνθεῖ ψυχικὰ ἀπὸ κοντὰ της. Πρὶν ἀπὸ ὅποιαδήποτε ἀπόπειρα ἐρμηνείας τοῦ ἐρωτικοῦ αὐτοῦ λόγου, εἶναι ἀναγκαῖες ὀρισμένες παρατηρήσεις γιὰ τὴ μετρικὴ τοῦ ποιήματος.

Βασικό μετρικὸ σχῆμα τῶν ποιημάτων εἶναι ἓνας εὐκίνητος ἑνδεκασύλλαβος ἱαμβικός στίχος (με ρίχνει στὸ σκοτάδι με πληγώνει) πού ἐναλλάσσεται κυρίως με ἑνεασύλλαβους (καὶ στρατηλάτης τῆς ἀγάπης). Τὸ πρῶτο ποίημα εἶναι καὶ τὸ αὐστηρότερο ἀπὸ μετρικὴ ἄποψη, καθὼς ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο πεντάστιχες στροφές με ἑνδεκασύλλαβους στίχους μόνον, ἐνῶ τὸ τρίτο ἀπὸ τρεῖς στροφές —τῶν πέντε, πέντε καὶ ἕξ στίχων ἀντίστοιχα— με ἐναλλαγές ἑνδεκασυλλάβων καὶ ἑνεασυλλάβων. Τὴ μεγαλύτερη μετρικὴ ἐλευθερία προδίδει τὸ δεύτερο ποίημα: τρεῖς στροφές τῶν τεσσάρων, πέντε καὶ τριῶν στίχων, ὅπου χρησιμοποιοῦνται ὁ ἑπτασύλλαβος (τὸ δυνατὸ σου βλέμμα), ὁ προπαροξύτονος ὀκτασύλλαβος (τοῦ βασιλιᾶ τῆς κόλασης)⁵ καὶ ὁ δεκατρισύλλαβος (καὶ ξύπνησα με τέτοιο βάρος στὴν ψυχὴ μου). Ἡ χρῆση τῶν παροξύτων ἱαμβικῶν στίχων με μονὸ ἀριθμὸ συλλαβῶν παραπέμπει ἀβίαστα στὰ μετρικὰ σχήματα τῆς ἰταλικῆς ἀναγέννησης, ὅπως αὐτὰ ἀποκρυσταλλώνονται στὶς *Rimes 'Aγάπης*,⁶ τὴν κυπριακὴ ποιητικὴ συλλογὴ τοῦ ἴσου αἰῶνα, πού ἀποτελεῖται σ' ἓνα μεγάλο της μέρος ἀπὸ μεταφράσεις ἰταλικῶν ποιημάτων τοῦ Πετράρχη καὶ τῶν πετραρχικῶν ποιητῶν τοῦ πρώτου μισοῦ τοῦ ἴσου αἰῶνα, καὶ στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὁ Ἑφταγωνίτης στὸ προλογικὸ του σημείωμα.⁷ Ἀλλὰ, ἐνῶ ἡ ἰταλικὴ ποίηση τῆς ἀναγέννησης δὲν χρησιμοποιεῖ ὀκτασύλλαβους, αὐτοὶ ἀναπτύσσονται πλήρως στὶς *Rimes 'Aγάπης*.⁸

Ὁ Ἑφταγωνίτης ὁμως δὲν ἀντιγράφει ἀπλὰ τὴν ἀναγεννησιακὴ στιχουργικὴ· πολλαπλές μετρικὲς ἐλευθερίες φανερώνουν τὸν ποιητὴ πού ἀγωνίζεται νὰ κερδίσει κάτι ἀπὸ τὴν αἴγλη τῆς παλιᾶς ποίησης χωρὶς νὰ προδώσει τὸν σύγχρονο ἑαυτό του. Οἱ «προεκτεταμένοι» στίχοι καὶ οἱ διασκελισμοὶ στὴ ροὴ τοῦ ποιήματος χαλαρώνουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ μετρικὰ σχήματα. Στὸ δεύτερο μέρος, γιὰ παράδειγμα, ἡ πρόταση με βύθισες στὸ πέλαγος | τῆς πίκρας ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓναν προπαροξύτονο ὀκτασύλλαβο καὶ τὸ πρῶτο μέρος

ένος δευτέρου· ὁ διασκελισμὸς ὅμως ἀναγκάζει τὸν ἀναγνώστη νὰ διαβάσει χωρὶς παύση ὅλη τὴ φράση, ἀποκαλύπτοντας ἕναν θαυμάσιο ἐνδεκασύλλαβο. Οἱ τελευταῖοι δύο στίχοι τοῦ ἴδιου μέρους (ποὺ ἔχασα εὐθὺς τὸ θάρρος πὼς θά 'μπεις | στὴ ζωὴ μου) εἶναι στὴν πραγματικότητα ἕνας καὶ μόνον δεκατρισύλλαβος στίχος ποὺ μὲ τὴν ἰσχυρὴ τομὴ μετὰ τὸ θάρρος, ἀπόρροια τῆς ἐσωτερικῆς ὁμοιοκαταληξίας μὲ τὸν προηγούμενο στίχο (βάρους), ὑπονομεύει τὴν τυπογραφικὴ διάταξη. Χαρακτηριστικὸ δείγμα τῆς ἐλεύθερης μετρικῆς προσέγγισης εἶναι στὸ ἴδιο πάντα μέρος ἡ πρόταση καὶ στὴ θύμηση | τῶν ἡμερῶν ποὺ ἦταν βρῦση | χαρᾶς, ὅπου μὲ τοὺς συνεχεῖς διασκελισμοὺς καὶ τὶς ἰσχυρὲς τομὲς τὸ μετρικὸ σχῆμα τῶν τριῶν στίχων μὲ τὶς ὀκτώ, ὀκτὼ καὶ ἑπτὰ συλλαβὲς διασπᾶται (τῆς πίκρας. Καὶ στὴ θύμηση | τῶν ἡμερῶν ποὺ ἦταν βρῦση | χαρᾶς. Μὲ δίχως ἄλλος) καὶ ἡ πλαισιωμένη πρόταση παρουσιάζεται ὡς ἕνας «προεκτεταμένος» πεζὸς δεκαπεντασύλλαβος.

Τὸ ποίημα ἐλευθερώνεται μετρικὰ μέσω τῶν διασκελισμῶν, δὲν χάνει ὅμως τὸ ρυθμικὸ του σφρίγος καθὼς συνέχεται ἀπὸ τὶς ποικιλόμορφες ὁμοιοκαταληξίες. Στὸ πρῶτο μέρος ἐμφανίζονται οἱ ρίμες φουντώνει-πυρώνει-λαβώνει-πληγώνει, κατανεμημένες καὶ στὶς δύο στροφές. Τὸ κοινότυπο αὐτὸ ποιητικὸ τέχνασμα χρησιμοποιεῖται δημιουργικά, ὅπως στὸ δεύτερο μέρος μὲ τὶς παρηχητικὲς ὁμοιοκαταληξίες σκληρότης-κόλασης καὶ πέλαγος-ἄλλος ἢ στὸ τρίτο μέρος μὲ τὶς λέξεις μετρικάρης-χάρη-κουφάρι. Ἐπιπλέον, στὸ ποίημα ὑποφώσκουν ἐσωτερικὲς ρίμες ποὺ τονίζουν μετρικὲς ἢ νοηματικὲς τομὲς, ὅπως πόθος βαθὺς - πόνος βαρὺς στὸ πρῶτο μέρος (ἕνας ρητορικὸς παρηχητικὸς παραλληλισμὸς μελῶν μὲ τὰ ἴδια φωνήεντα καὶ σχεδὸν τὰ ἴδια σύμφωνα) ἢ βάρους - θάρρος στὸ δεύτερο μέρος.

Οἱ τεχνικὲς αὐτὲς παρατηρήσεις κατευθύνουν τὴν ἀνάλυση στὸ καίριο θέμα τοῦ διακειμενικοῦ πλέγματος μέσα στὸ ὁποῖο λειτουργεῖ τὸ ποίημα.⁹ Μποροῦν ἤδη νὰ σημειωθοῦν κάποια ὀφθαλμοφανῆ καὶ πρωτοβάθμια δείγματα διακειμενικοῦ διαλόγου, ὅπως ἡ φράση σταυρώνει μαυρομάνικο, πού, μὲ τὴν ἰδιωματικὴ τῆς ὀρθογραφία σταυρώννει μαυρομάνικον, ἀπαντᾶ σὲ τρία σύντομα ποιήματα τοῦ Μόντη.¹⁰ Ἄλλὰ καὶ ὁ στίχος μὲ δίχως σκέψη δίχως λύπηση παραπέμπει σ' ἐκεῖνον τοῦ Καβάφη χωρὶς περίσκεψιν, χωρὶς λύπην, χωρὶς αἰδῶ ἀπὸ τὰ «Τεῖχη». Ἐπισημαίνω ὅτι τὸ τριμερὲς σχῆμα τοῦ καβαφικοῦ στίχου δὲν ἐγκαταλείπεται, ἀφοῦ στὸ μὲ δίχως σκέψη δίχως λύπηση προστίθεται συνεχτικὰ στὸ τέλος τῆς στροφῆς τὸ μεμονωμένο μὲ δίχως ἄλλος.

Ἰδιαίτερα ἐντονη εἶναι ἡ καταρχὴν λεξιλογικὴ ἀναφορὰ στὶς Ρίμες Ἀγάπης: στρατηλάτης (25.9), ἀστρικὸν (12.3), ὄρισμός (14.9), βάρους (28.4), ἀνέλπιστα (28.1), ἀγγέλισσά μου (22.4), θάρρος (69.4), λαμπρό (8.3),

καμίνοι (16.14), πλήξη (33.6).¹¹ Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ *Χρονικὸ* τοῦ Λεοντίου Μαχαιρᾶ:¹² μερτικάρης (320.19), ἀνοικτάρην (180.11), καμίνοι (230.20), πλήξη (222.28), ὀρισμός (126.27, 148.16). Ἡ ἐμφάνιση τῶν ἴδιων λέξεων καὶ στὶς δύο «πηγές» (πλήξη, καμίνοι, ὀρισμός) σηματοδοτεῖ τὴ σύνδεση μὲ τὴν παράδοση καὶ τὴ διακειμενικὴ ἐνεργοποίησή τους ἀπὸ τὸν ποιητῆ: δὲν πρόκειται γιὰ συγκεκριμένα παραθέματα ἀλλὰ γιὰ ὑποφώσκουσες ἀναγνωστικὲς μνῆμες.

Αὐτοῦ τοῦ τύπου ἡ χρῆση τοῦ λεξιλογικοῦ καὶ κατ' ἐπέκταση τοῦ φραστικοῦ πλούτου τῆς ἐλληνικῆς λογοτεχνίας ἐνυπάρχει καὶ στὰ προηγούμενα ποιήματα τοῦ Ἐφταγωνίτη.¹³ Ἰδιαιτέρα ἔντονος εἶναι ὁ διάλογος, τεχνικὰ ἄρτιος ἀλλὰ ἀναμφίβολα ἐπιδεικτικὸς, μὲ τὴν *Πανώρια* τοῦ Χορτάτη. Ἕνας τρόπος οἰκειοποίησης τοῦ «ἕτερου» κειμένου εἶναι τὸ ἀπευθείας παράθεμα, ὅπως στὸ ποίημα «Μιὰ Ὑπαρκτὴ Μέρα τοῦ 1988» (ΑκΘ 16):

*ἓνα κορμὶ ν' ἀναστηθεῖ ποῦ καταργεῖ τὰ δύο
σὰ δυὸ ποῦ σμίγουνι δεντρὰ κι ὀμάδι ξεφντρώνουν
κι ὀμάδι θρέφονται στὴ γῆ κι ὀμάδι μεγαλώνουν
καὶ τό 'να ἀπ' τὸ ἄλλο δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ ξεχωρίσει.*

*νὰ ἐσμίγα καὶ τὰ δυὸ κορμὰ νὰ 'ν' περιλαμπωμένα
σὰ δυὸ δεντρὰ ποῦ σμίγουνι κι' ὀμάδι ξεφντρώνουν
κι' ὀμάδι θρέφονται στὴ γῆ κι' ὀμάδι μεγαλώνουν
κ' ἓνα πὼς εἶναι δείχνουνι καὶ δίχως νὰ σιμῶση
ὄκ τ' ἄλλο δὲ μπορεῖ κανεὶς τό 'να νὰ ξεριζώση.*
(B 190-194)¹⁴

Ἕνας ἄλλος τρόπος εἶναι ἡ συρραφὴ στίχων καὶ ἡμιστιχίων ἀπὸ συγκεκριμένο σημεῖο τοῦ κειμένου· οἱ τελευταῖοι στίχοι τοῦ ποιήματος «Ἐπιστροφή σὲ Ξένη Πόλη» (ΑκΘ 23) ἀποτελοῦν ἓνα ψηφιδωτὸ τῶν στίχων B 525-534 τῆς *Πανώριας*, διεθλασμένων ὁμως ἀπὸ τὴν καλειδοσκοπικὴ γραφὴ τοῦ ποιητῆ:

*τοῦ λογισμοῦ μου ταραχὴ φωτιὰ τῶν σωθικῶν μου
ζάλη τοῦ νοῦ καὶ παιδωμὴ κόλαση τοῦ κορμοῦ μου
καλέστρα τοῦ θανάτου μου καὶ διώχτρα τῆς ζωῆς μου.*

B 527 τοῦ λογισμοῦ μου ταραχὴ, φωτιὰ τῶ σωθικῶ μου
B 531 τῆ κεφαλῆς μου σκότιση
B 525 κι' ἀρχὴ τῆ παιδωμῆς μου
B 534 κόλαση τοῦ κορμοῦ μου
B 526 καλέστρα τοῦ θανάτου μου καὶ διώχτρα τῆ ζωῆς μου

Πέρα ὁμως ἀπὸ τὴν προφανῆ εἰσροὴ ἀναγνωσμάτων, τὸ κατεξοχὴν ζητού-

μενο ἑνὸς διαχειμενικοῦ ποιητικοῦ λόγου ἔγκειται στὴ διαμόρφωσιν ἑνὸς πλέγματος ποῦ νὰ στηρίξει καίρια τοὺς ἄρμούς, θεματικοὺς καὶ νοηματικούς, τοῦ ποιήματος καὶ ποῦ, ἐνεργοποιώντας ἕναν πολυεπίπεδο διάλογο μὲ τὰ διαχειμενα, νὰ ἀνοίγει τὸ κείμενο σὲ πολλαπλὲς ἀναγνώσεις, καθιστώντας το πολυπρισματικὸ καὶ ὄχι ποιητολογικὰ μονότροπο.

Στὴ συνέχεια, ἡ ἀνάλυση θὰ ἐπικεντρωθεῖ σὲ δύο ἐπίπεδα τοῦ «δός μου ὄρισμόν», τὰ ὁποῖα μαζὶ προσδιορίζουν τὸν ἐρωτικὸν λόγον τοῦ ποιήματος. Ἐννοῶ ἀφενὸς τὸν ἀναγεννησιακὸν ἴστον μέσα στὸν ὁποῖο ὑφαίνει τὸ ποίημά του ὁ Ἐφταγωνίτης καὶ ἀφετέρου τὴν σχέσηιν τοῦ λυρικοῦ ἐγῶ μὲ τὴν προσφωνούμενη ἐρωμένη.

Καὶ μόνον ἡ ἰσχυρὴ παρουσία τοῦ λεξιλογίου ἀπὸ τὶς *Ρίμες Ἀγάπης* ἐπιβάλλει αὐτόματα μίαν προσεκτικότερη ἐξέταση τῆς σχέσης τοῦ ποιήματος μὲ τὴν κυπριακὴν συλλογὴν καὶ κατὰ συνέπειαν μὲ τὴν ἀναγεννησιακὴν ποιητικὴν τυπολογία γενικότερα.¹⁵ Ὅπως ἤδη σημειώθηκε, τὸ ποίημα εἶναι τυπωμένο ὡς αὐτοτελὴς ἐνότητα μὲ τὸν τίτλον στὸ κλειστὸ πρῶτον φύλλον: *δός μου ὄρισμόν*. Μετὰ τὸ ἀνοίγμα τοῦ τρίπτυχου ὁ τίτλος ἐπανεμφανίζεται στὸ τρίτον μέρος σὲ πρωτοβάθμιον παραθεματικὸν ἐπίπεδον ὡς ἀπευθείας προσφώνηση καὶ ἐρώτησιν πρὸς τὴν ἐρωμένη: *Δός μου ὄρισμόν. Τί θέλεις νὰ πογίνω; Ἀκολουθεῖ ἕνας «προεκτεταμένος» δεκατρισύλλαβος μὲ τὴν κατηγορηματικὴν δήλωσιν τῆς μοναδικῆς ρηματικῆς πράξεως τοῦ λυρικοῦ ἐγῶ: Μισέφκω, ἀμμά 'ν τζαι 'ξωμακρίζω | 'ποῦ κοντά σου. Ὁ δραματικὸς αὐτὸς διάλογος συνιστᾷ ἀναπόσπαστον μέρος ἑνὸς τυπικοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους τῆς ἀναγέννησης, τῆς carta ἢ lettera amorosa, ὅπου ὁ ἐραστὴς στέλνει ἕνα γράμμα στὴν ἀγαπημένην του γιὰ νὰ τῆς μεταφέρει τὸν πόνον του καὶ νὰ τῆς ἀνακοινώσῃ τὸν ἐπικείμενον ξενιτεμόν του.¹⁶ Τὸ «δός μου ὄρισμόν» ἀποδεικνύεται, ἰδίως μέσα ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσα σκηνοθεσίαν τῶν παραχειμένων, μίαν καλυμμένην ἐπιστολὴν μισεμοῦ, τὴν ὁποῖαν ὁ ἀναγνώστης κυριολεκτικῶς κρατᾷ στὰ χέρια του. Σὲ διαχειμενικὸν ἐπίπεδον, ὁλόκληρη ἡ συλλογὴ τῶν ἀναγεννησιακῶν κυπριακῶν ποιημάτων εἶναι μίαν ἀντίστοιχον carta amorosa, ὅπως δηλώνει τὸ προτρεπτικὸν 20 ποίημα:*

Ἔδε μέσα γραμμένα τὰ λαμπρά μου,
βάρη καὶ πληξες καὶ χολές βαμμένες,
τὲς ποιῆς μοῦ δῶκεν ἡ κυρά μου
κ' ἐποῖκεν τὲς ἡμέρες μου θλιμμένες . . .

Ἄγωμε, βιβλιὸν παραδαρμένον,
κι ἂν τύχη πούποτε ποτὲ καὶ δῶ σε
μὲν βαρεθῆς νὰ πῆς: «'δὲ τὸν θλιμμένον

ποῦ κόπιασεν γιὰ μέν», παρακαλῶ σε.
 Κι ἄν δῆς κείνην ποῦ μ' ἔκαψεν τὸν ξένον,
 πέ της ἀχ τὴν μεριάμ μου «προσκυνῶ σε»·
 ἔδὲ πῶς ἐγὼ παντοῦ φιλῶ σε σέναν,
 φίλα κ' ἐσοῦ τὸ χέριν της γιὰ μένα . . .

τὸ πάθος μου μὴν στέκης μουλλωμένον,
 βάλε βουργὰ φωνές, ὅσες νὰ σώσης,
 ἄν τύχως ν' ἀγρικῆση ἡ κυρά μου
 τάχα καὶ νὰ λυπήθην τὰ λαμπρά μου.

(PA 2.1-4, 9-16, 29-32)

Εἰδικὰ ὁ συνδυασμὸς τοῦ μισεμοῦ μὲ τὴ διαδικασία τῆς γραφῆς ἀποτυπώ-
 νεται ἐναργέστατα σὲ δύο ἄλλα συνεχόμενα ποιήματα:

Κοντεύ' ἡ ὥρα κι ὁ καιρός, κυρά μου,
 ποῦ μέλλει νὰ μισέψω ἀπὸ ξαυτός σου,
 ὅμως ἀφήνω ἔδὰ στὸν ὀρισμόν σου
 ὄλον τὸν ἐμαυτόν μου, ἀγγέλισά μου.

Μηδὲ ἀπορῆς, ἄν ἐμπορῶ, θεά μου,
 μισεύγοντα ν' ἀφήσω ἐμὲν σ' αὐτόν σου:
 μισεύγω ἄμμ' ὅπου πάγω, γοιὸν δικός σου,
 μένουσιν μετὰ σὲν τὰ πνεύματά μου.

(PA 22.1-8)

Ἴτσου νὰ μπόρουν εἰς χαρτὶν νὰ γράψα
 τὰ πάθη μου γοιὸν ἔναι ν' ἀγροικοῦντα,
 πῶς οἱ γλυκοὶ μου ἀστέρες ἔλυποῦντα
 κ' ἔθελεν πάψειν ἀποῦ μὲν ἡ κάψα.

(PA 23.1-4)

Ὁ πολύπλοκος διάλογος τοῦ Ἑφταγωνίτη μὲ τὶς *Ρίμες Ἀγάπης* διαγράφεται πλέον σὲ ὅλη του τὴν ἔκταση: ἡ σωματικὴ —ὄχι ὅμως καὶ ψυχικὴ— ἀποχώρηση, ὁ ὀρισμὸς ὡς ἐπιθυμία ἢ διαταγὴ τῆς ἐρωμένης, ἡ δυνατότητα ἢ ἀδυναμία καταγραφῆς τῶν ἐρωτικῶν πόνων, τὸ ἴδιο τὸ χαρτὶν ἐγγράφονται, μαζὶ μὲ τὰ φραστικὰ ἀπηχήματα, πάνω στὸ διαχειμενικὸ πλέγμα τοῦ ποιήματος.

Ἄς προστεθεῖ ἐδῶ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ φράση *δός μου ὀρισμόν* εἶναι καὶ σὲ δευτεροβάθμιο ἐπίπεδο παραθεματικὸς λόγος ἀφοῦ προέρχεται ἀπὸ τὸν Μαχαιρᾶ. Σὲ δεδομένη στιγμή ἓνα πρόσωπο ζητᾷ τὴν ἄδεια νὰ μιλήσει ἐλεύθερα μπροστὰ στὸν ἡγεμόνα του: *δός μου ὀρισμόν ἐμὲ τοῦ δούλου σου νὰ σοῦ συντύχω* (182.24). Ὁ δεύτερος αὐτὸς παραθεματικὸς λόγος προϋποθέτει

μιά σχέση δούλου-ἀφέντη καὶ ἔρχεται νὰ τὴν προσθέσει στὴν ἀντίστοιχη σχέση ἐραστῆ-ἐρωμένης. Συνεπῶς, ἡ διαπλοκὴ τῶν δύο «πηγῶν» δὲν συντελεῖται μόνο σὲ λεξιλογικὸ ἐπίπεδο· ὁ Μαχαιρᾶς καὶ οἱ *Ρίμες Ἀγάπης* τέμνονται, συνδιαλέγονται καὶ οὐσιαστικὰ ἐπανερμηνεύονται ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Ἐφταγωνίτη.

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ποιήματος στὴν ἐρωμένη εἶναι ἕνας κοινὸς τόπος ποὺ ἐμφανίζεται ἤδη στὴν προτρεπτικὴ καταληκτικῆρια στροφή τῶν canzone τοῦ Δάντη καὶ τοῦ Πετράρχη. Ὁ ποιητής, προσφωνώντας τὸ ποίημά του, τὸ στέλνει σὲ κάποιον ἀποδέκτη (πρόσωπο ἢ ἐνδεχομένως ἀντικείμενο), ἀκόμη καὶ στὸν ἴδιο του τὸν ἑαυτό. Δύο πετραρχικά παραδείγματα:

*Στίχοι, λειπᾶτε πάντα
τὰ χραδιαστὰ κ' ἐκεῖ ποὺ τραγουδοῦσιν,
πηγαίνετε ὅπου κλιοῦσιν
γιατὶ οἱ χαρὲς γιὰ λόγου σας δὲν εἶναι,
χηράτες εἰς τὰ μαῦρα, λυπημένες.*
(PA 94.78-82)¹⁷

*Καὶ σύ, καὶ σύ, τραγούδι μου,
Ἄν εἶχε ὁ νοῦς μου φθάσει
Νὰ σὲ στολίση ὡς ἤθελα,
Τὴν ἄφηνες τὰ δάση,
Κι' ἐπρόβαινες τὰ λόγια σου
Στὸν κόσμον θαρρετά·
Ἄλλὰ μὴν πᾶς, κι' ἀπόμεινε
Μ' ἐμὲ στὴν ἐρημιά.*
(Δ. Σολωμός)¹⁸

Στὸν κεντρικὸ λοιπὸν στίχο *Δὸς μου ὄρισμόν. Τί θέλεις νὰ 'πογίνω;* συζευγνύονται —μὲ προϋπόθεση τὰ ἀναγεννησιακὰ διακείμενα— ἡ ἱκετήρια προσφώνηση καὶ ὁ ἐπιστολιμαῖος λόγος, σκηνοθετώντας ἕναν παράλληλο διάλογο μὲ δύο ἐμφανεῖς καὶ δύο ἀφανεῖς φωνές ἀντίστοιχα: ὁ ἐραστὴς πρὸς τὴν ἐρωμένη καὶ ὁ ἐπιστολογράφος πρὸς τὴν ἐπιστολή. Ἐπιπλέον, μέσα ἀπὸ τὸ κυπριακὸ canzone προβάλλει στὸ «δὸς μου ὄρισμόν» σύσσωμη ἡ ἐρωτικὴ τυπολογία τοῦ Πετραρχισμοῦ: τὸ βλέμμα τῆς ἐρωμένης καταστρέφει τὸν ἐραστὴ (PA 6, 28, 33, 99)· τὸν βάζει στὸ καμίνι τοῦ πόθου (16.14 *κ' εὐρέθηκα μὲ στὸ καμίνι*) καὶ τοῦ ἀφαιρεῖ τὴν χαρὰ μὲ τὴν τέχνην (99.5)· ἡ ἐρωμένη εἶναι σκληρὴ (4, 37.1 *τίνατα θωρεῖς μὲ τὴν σκληροσύνην*), δὲν δίνει θάρρος στὸν ἀπελπισμένο (2.20 *γιατὶ θάρρος δὲν βλέπω ἀχ τὴν κυρά μου*, 69, 92)· μετατρέπει τὴ ζωὴ του σὲ κόλαση (65, 72, 100.43 *στὴν κό-*

λασην τὸ βλέμμασ σου μὲ λάμνει)· ὁ πόθος του ἀνάβει (6.6 ἀξάφτει τὸ λαμπρόν μου, 8, 16, 24, 35)· ἡ θλίψη τὸν κυριαρχεῖ (4, 14, 33)· ἡ καρδιά του νιώθει μέγαν βάρος (28.4, 92)· θεωρεῖ τὸν ἑαυτὸ του νεκρὸ (30.5 ἀλήθεια κ' ἔχω την μέ στὸ κουφάρι)· ἀναφέρεται στὴν ἄσπλαχνη μοῖρα του (12, 21.5-6 τόσον σκληρή, γοιὸν δείχνεις μετὰ μένα, | δὲν εἶσαι ἀμμ' ἔτσου θέλει τ' ἀστρικόν μου)· προσφωνεῖ τὴν ἐρωμένη μὲ τὶς τυπικὲς ἐπικλήσεις (12.6 θείσσάμ μου, 21.14 ἀγγέλισσά μου, 45.1 κυρά μου, 22.5 θεά μου). Τὰ ποιήματα μοτίβα διαπλέκονται καὶ συγχωνεύονται μὲ ἀριστοτεχνικὸ τρόπο στὸ κείμενο τοῦ ποιήματος, ὅπου διακρίνονται οἱ εἰκόνες, οἱ φραστικὲς συγκλίσεις καὶ οἱ συγκεκριμένες ἀκόμη ὁμοιοκαταληξίες ἀπὸ τὶς *Ρίμες*, τὶς ὁποῖες ὁ Ἐφταγωνίτης ἐνεργοποιεῖ χωρὶς ὅμως καὶ νὰ τὶς ἀντιγράφει μηχανικὰ ἢ νὰ τὶς προβάλλει ἐπιδεικτικὰ.¹⁹

Περνώντας τώρα στὴ σχέση ποιητῆ καὶ ἐρωμένης, θὰ σταθοῦμε στὴν εἰκόνα τοῦ ὄνειρου. Καὶ λέω «ποιητῆ» γιατί τὰ ἀναγεννησιακὰ συμφραζόμενα ἀπαιτοῦν ἀπὸ τὸ λυρικὸ ἐγὼ ὡς ἀφηγηματικὴ persona νὰ ἐνδυθεῖ αὐτὸν τὸν ρόλο. Ὁ ποιητής, λοιπόν, στὴ θύμηση τῶν ἡμερῶν ποὺ ἦταν βρούση χαρᾶς ξυπνᾷ ἀπελπισμένος, ἔχοντας χάσει τὸ θάρρος πὼς ἡ ἐρωμένη θὰ ἔρθει στὴ ζωὴ του, ἐνῶ, βλέποντάς την στὸν ὕπνο καὶ στὸν ξύπνο, ὁ πόθος του αὐξάνει. Τὸ ποίημα κινεῖται μετὰξὺ ὄνειρου καὶ πραγματικότητας, σκιαγραφώντας στὴν οὐσία μιὰ ἐρωτικὴ φαντασίωση. Καὶ αὐτὴ ἡ σκηνοθεσία εἶναι μέρος τοῦ ἀναγεννησιακοῦ ἴστοῦ, καθὼς πρόκειται γιὰ ἕναν παραδοσιακὸ τρόπο, ὅπου τὸ ὄνειρο ὡς «μετοπισμένος» χῶρος ἐπιτρέπει τὴν παρουσίαση σεξουαλικῶν κατεξοχὴν ἐπιθυμιῶν καὶ συνεπῶς τὴν ἀνάπτυξη ἀντίστοιχων ἐρωτικῶν σκηνῶν.²⁰ Στὶς *Ρίμες Ἀγάπης* ὁ ποιητῆς ὀνειρεύεται τὴν ἐρωμένη, ξυπνᾷ καί, γνωρίζοντας ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ τὴν κάνει δική του, ἀναζητᾷ νὰ ἐπιστρέψει στὴν πρῶτερη κατάσταση (PA II, 12) ἢ, μὴν ἀντέχοντας τὴν ἔξαψη τῆς ὀνειρικῆς ἡδονῆς, ξυπνᾷ γιὰ νὰ βρεθεῖ πάλι στὸ καμῖνι τοῦ πόθου, συνειδητοποιώντας ὅτι δὲν ὑπάρχει διαφυγὴ ἀπὸ τὸν πόνο (PA 16).

Τὸ θέμα τοῦ ὄνειρου ἔχει ἀπασχολήσει ἐπίμονα τὸν Ἐφταγωνίτη. Τὸ ὄνειρο μπορεῖ νὰ εἶναι χῶρος φεύδους.²¹ Κυρίως ὅμως εἶναι χῶρος ἐρωτικῆς φαντασίωσης καὶ ταυτόχρονα ποιητικῆς πραγματικότητας ὅπως στὸ ἀκόλουθο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ πεζὸ (;) κείμενο «Διαβάζοντας σὲ Καφενεῖο τῆς Ἀθήνας Μισοτελειωμένο τὸ Ποίημα “Χριστουγεννιάτικη Ἱστορία” τοῦ Μιχάλη Γκανᾶ» (ΑκΘ 54-55):

ἴσως νὰ μὴν ἐνίωσες νὰ μὴν κατάλαβες νὰ μὴν συνέβη τίποτα νὰ εἶναι ὅλα πλάσματα τῆς φαντασίας μου ὅμως στ' ὄνειρο ἦσουν ἀπίστευτα γλυκεῖα καὶ τρυφερὰ κι ὠραία πὼς μπορεῖς νὰ μὲ καταδικάζεις τώρα γιὰ μιὰν ἔστω μιῶν ἀλήθεια

ἐμὲ ποῦ ἢ ζωὴ μου ἢ ἴδια δὲν εἶναι παρὰ ψέμα κι ὄνειρο τόσο ζωντανὸ ποῦ ἀλί-
μονό μου ἂν ξυπνήσω . . . ὑποφέρω καίγομαι λύτρωση δὲν ἔχω καμιὰ ἀνακού-
φιση πάρεξ τῆ λαθροθηρία στὴ ζωὴ σου καὶ στὰ ὄνειρα στὴ φαντασία καὶ τὴ σκέ-
ψη στὴ μόνη πραγματικότητα ποῦ ὑπάρχει τῆς ποίησης ποῦ προσκυνῶ ποῦ μὲ
κυκλώνει μὲ παιδεύει στίχοι ποῦ ἀναδύονται στὴ μνήμη βιβλία ποῦ ἔρχονται ἀπὸ
τὴν ἐπαρχία κείμενα φίλων ποιητῶν ποῦ τὰ διαβάζεις ζεστὰ ἀκόμη ἀπὸ τὸ χέρι
τους καὶ τὴν καρδιά τους κλαῖς λυτρώνεσαι κυκλοφορεῖς γεμάτος θρῆνο καὶ χαρὰ
καὶ ἔπαρση ἀπόγνωση καὶ ὁδὴν γεμάτος ἔρωτα καὶ δύναμη ἀνύψωση καὶ ψέμα
καὶ δίψα καὶ φαρμάκι καὶ εὐτυχία. "Ὅλα μαζί. Ταυτόχρονα καὶ χῶρια. "Ὅπως
στὰ ὄνειρα.

Ἐρωτικό ὄνειρο καὶ ἀναδυόμενα διαχειόμενα. Συγκρατοῦμε τὴν τυπολογι-
κὴ ὁμοιότητα τοῦ ἀποσπάσματος μὲ τοὺς ὄνειρικούς στίχους τοῦ «δὸς μου ὀ-
ρισμόν», σημειώνοντας ὅτι καὶ ἐδῶ ἡ ἐρωμένη δὲν εἶναι μέσα στὴ ζωὴ τοῦ
ποιητῆ. Ἀπὸ τὴν ὄνειρική παρουσία τῆς ἐρωμένης ὁ Ἐφταγωνίτης περνᾷ στὴν
ὄνειρική της ἐπιφάνεια, τὴν ἀθοδο δηλαδὴ μιᾶς θεϊκῆς μορφῆς καὶ τὴν ἐμ-
φάνισή της μπροστὰ στὰ μάτια ἑνὸς θνητοῦ, πολλές φορές μὲ ἐρωτικές συνδη-
λώσεις.²²

Σὰν ὄπτασία ποῦ ξέμεινε ἀπὸ τὸν ἄλλο χρόνο
ἀργὰ κατέβηκες ἀπὸ τὸν οὐρανὸ πετώντας
ἀμίλητη καὶ μοναχὴ καὶ μακρινὴ κι ὠραία
τὸν κόσμον νὰ παρατηρεῖς στὸν κόσμον νὰ διαβαίνεις
νὰ τρέμω μήπως καὶ μὲ δεῖς νὰ τρέμω μὴ σ' ἀγγίξω
νὰ τρέμω μήπως ταραχτεῖς νὰ τρέμω μὴν ξυπνήσω
νὰ εἶναι ὅλα εὐθραυστα, ἀχνὰ κι ὄνειρεμένα
σὰν μαύρη ταραχὴ τοῦ νοῦ
σὰν τῆς καρδιάς τοὺς νέους κτύπους.

(ΑκΘ 18)

τώρα τὴ βλέπει ξαφνικὰ σὰν φῶς ἀπὸ παντοῦ νὰ κατεβαίνει
ὅπου κοιτάζει εἶναι τὴ δύναμή της ξέροντας
σὰν ἀνεράδα λυγερὴ σὰν ἀερούσα
μὲς στοὺς ἀπλοὺς ἀνθρώπους νὰ κινεῖται
καμωματούσα κι ἄνετη καὶ μακρινὴ καὶ ποθητὴ κι ἀνθοῦσα
νὰ κάθεται στὸ διπλανὸ τραπέζι
ἢ ἀναζητημένη τῶν ὄνειρων
νὰ τὸν κοιτᾷ παράξενα νὰ τὸν κοιτᾷ σὰν ξένη
νὰ γέρνει νὰ ζαλίζεται νὰ βγαίνει ἀπ' τὸ ὄνειρο
καὶ τ' ὄνειρο νὰ φεύγει.

(ΑκΘ 24)

Πρόκειται γιὰ δυὸ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ ποιήματα «Τὸ Ποίημα τοῦ Ρε-

θύμνου» και «Τὸ Δίπορτο» ἀντίστοιχα. Καὶ πάλι ὁ ποιητὴς δὲν ἔχει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἔχει δική του τὴν ποθητὴ ὄπτασία πού ὅμως ἀποτελεῖ τὸ θετικὸ αἶτιο γιὰ τὴ γραφὴ τῆς ποιήσεως. Τὰ δύο ἀποσπάσματα συνδυασμένα παραπέμπουν σὲ τρία καίρια, κατὰ τὴν ἀποψή μου, γιὰ τὸν Ἑφταγωνίτη ποιήματα: τὸν «Κρητικὸ» τοῦ Σολωμοῦ μὲ τὴν ἐπιφάνεια τῆς φεγγαροντυμένης, τὴν «Ἀνεράδα» τοῦ Βασίλη Μιχαηλίδη πού κατεβαίνει καὶ ξελογοιάζει τὸν πρωταγωνιστὴ, καὶ «Τὸ Διπλανὸ Τραπέζι» τοῦ Καβάφη, ὅπου τὸ λυρικό ἐγὼ φαντασιώνεται μὲ τὸ σῶμα πού μπαίνει στὸ καζίνο. Καὶ τὰ τρία ποιήματα εἶναι σὲ πρῶτο πρόσωπο· καὶ στὰ τρία ποιήματα ἡ ἐρωτικὴ ἐπιθυμία ἢ δὲν ὀλοκληρώνεται ἢ εἶναι καταστροφικὴ ἢ ἀποτελεῖ ἕξαψη τῆς σάρκας. Ἡ παραπομπὴ στὸν Μιχαηλίδη καὶ τὸν Καβάφη ἐπιτυγχάνεται καταρχὴν μέσα ἀπὸ τοὺς τίτλους τῶν ἀντίστοιχων ποιημάτων, ἐνῶ ἡ παραπομπὴ στὸν Σολωμὸ στοιχειοθετεῖται ἀπὸ τὸν σιωπηλὸ διάλογο τῶν προσώπων καὶ τὴν ὄνειρικὴ μνήμη τοῦ ἀφηγητῆ.²³ Ὑπογραμμίζω τὴ σημασία τῆς μνήμης καὶ στὰ τρία ποιήματα: στὸν Σολωμὸ ἡ ὄνειρικὴ μνήμη μιᾶς «παιδικῆς» ἐρωτικῆς φαντασίωσης, στὸν Καβάφη ἡ σαρκικὴ μνήμη μιᾶς θολῆς πραγματικότητας, στὸν Μιχαηλίδη ἡ ἀνάμνηση τῆς νεράιδας ὡς ἐφιάλτης ἐνὸς ταραγμένου πιά μυαλοῦ.

Στὴ συλλογὴ τοῦ Ἑφταγωνίτη ἡ ποιητικὴ γραφὴ καθίσταται δυνατὴ μόνον, ἢ, καλύτερα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ γυναίκα εἶναι ὄπτασία καὶ ἄρα ἀνήκει στὸν χῶρο τῆς μνήμης καὶ τῆς φαντασίωσης.²⁴ Ὅταν ἡ γυναικεῖα παρουσία περνᾷ στὸν χῶρο τῆς πραγματικότητας, ὅπως συμβαίνει στὸ ποίημα «Ὁ Ποιητὴς κι ἡ Ψεύτρα Μούσα»,²⁵ τὸ κείμενο αὐτομαστιγώνεται σαδιστικά, ὁ φαντασιακὸς αὐτοερωτισμὸς μετατρέπεται σὲ χλευαστικὴ αὐτοπεριφρόνηση, ἢ ἴδια ἢ ποίηση ἀποδεικνύεται ψεύτικη:

*Ἦταν ἐκεῖ, σι' ἀγριεμένο μπάρ
νύχτες χειμερινοῦ Ρεθύμνου
ὄχι στοῦ ἄρρωστου μυαλοῦ τῆ δίνη
πού τραβᾷ ἡ φαντασία ἡ σκρόφα
ἦταν ἐκεῖ, ὄχι σὰν ὄπτασία ὀνείρου
ἢ κοριτσιοῦ κοντὸς χιτώνας
μὰ τέλεια σάρκα πορνικὴ
μὲ μάτια καὶ μὲ χεῖλη
σὲ κοίταζε στὸ μπάρ χαμογελοῦσε . . .*

*Τώρα πού μόνος γράφοντας
αὐτὸ τὸ σκάρτο ποίημα
μέσα στὴν ἔρμη τῆ στενὴ
τῆ μαύρη κάμαρά του
γιὰ τὸ κορμί πού ἦταν ἐκεῖ . . .*

*τώρα καλὰ τὸ γνῶριζε
πὼς ἡ ζωὴ εἶν' ἔξω στὴ ζωὴ
καὶ μέσα τὸ φοριχτὸ τὸ μαῦρο ψέμα.*

Ἡ πραγματικὴ γυναίκα ποὺ προκαλεῖ τὸν ἀφηγητὴ, ποὺ ἀπαιτεῖ τὴν ἡδονὴ καὶ ποὺ ἀρνεῖται νὰ πλαστεῖ ἀπὸ τὸν ποιητὴ στιγματίζεται ὡς *σάρκα πορνικὴ* καὶ ὡς *ψεύτρα μούσα*, ἐνῶ ἡ ὄνειρική, ἄπιαστη καὶ συνεπῶς ἀρχετυπικὴ γυναικεῖα μορφή — *ἀπίστευτα γλυκεῖα καὶ τρυφερὴ κι ὠραία* (ΑκΘ 54) — ὑπάρχει μόνο γιὰ νὰ γίνεῖ ποίηση, μία προφανῆς καβαφικὴ θεώρηση («Καισαρίων» καὶ «Πέρασμα»). Θὰ πρέπει νὰ σημειωθεῖ ἐδῶ μιὰ ἄκρως ἐνδιαφέρουσα διαφοροποίηση αὐτῆς τῆς ποιητολογικῆς ἀντίθεσης. Στὸ ποίημα «Ἡ Ἀνεράδα τῆς Μελβούρνης»,²⁶ γραμμένο μετὰ τὸ «Ὁ Ποιητὴς κι ἡ Ψεύτρα Μούσα» καὶ πρὶν τὸ «δὸς μου ὀρισμόν», ὁ Ἑφταγωνίτης παρακολουθεῖ ἀπὸ κοντὰ καὶ μέχρι τῆς μέσης τοῦ ποιήματος τὴν «Ἀνεράδα» τοῦ Μιχαηλῖδη: πρωτοπρόσωπη ἀφήγηση, ὄνειρικὸς χῶρος (βουκολικὸ σκηνικόν), ἐπιφάνεια τῆς ἐρωμένης, ἐρωτικὴ ὁμιλία, ἐξαφάνιση, ἀπελπισία τοῦ ἀφηγητῆ. Παράλληλα, στὸ πρῶτο αὐτὸ μέρος τοῦ ποιήματος συνυφαίνεται καὶ ἡ «Ἐγκωμη» τοῦ Σεφέρη: πρωτοπρόσωπη ἀφήγηση, ὄνειρικὸς χῶρος (ἡ παλιὰ πολιτεία καὶ ἡ περιβάλλουσα φύση), ἐμφάνιση καὶ ἀνάληψη μιᾶς γυναικεῖας μορφῆς. Ἡ «Ἀνεράδα τῆς Μελβούρνης» ὅμως δὲν τελειώνει ἐκεῖ. Ἀκολουθεῖ μιὰ χωρική μετατόπιση ἀπὸ τὴν πραγματικὴ Μελβούρνη στὴ σχεδὸν μυθικὴ καὶ ἡχητικὰ ἐξωτικὴ Μιλτζούρα, ὁ ποιητὴς βρίσκεται *πνιγμένος, φυλακισμένος σὲ σκιές*, ἡ παράξενη πόλη-φάντασμα μοιάζει φιλική, ἡ ἐρωμένη πραγματοποιεῖ μιὰ δευτέρη ἐπιφάνεια καὶ τὸ ποίημα τελειώνει μὲ τοὺς στίχους *ἔσκυψε καὶ τὸν φίλησε καὶ γίνηκε δική του | ἔλαμψε ὁ κόσμος κ' ἔγινε σὰν ἥλιος τὸ σκοτάδι*. Ἡ θετικὴ τροπὴ τῆς λυρικῆς πλοκῆς καὶ κατὰ συνέπεια ἡ ταύτιση ὄνειρου καὶ πραγματικότητος εἶναι μοναδικὴ στὸν Ἑφταγωνίτη. Ὅπως τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ποιήματος συνδιαλέγεται μὲ τὴν «Ἀνεράδα», ἔτσι καὶ τὸ δεύτερο ἐπεξεργάζεται, νομίζω, τὸ ἐξαιρετὸ ποίημα τοῦ Γιώργη Παυλόπουλου «Τὸ Δωμάτιο, ἡ Γυναίκα καὶ τὸ Ποίημα».²⁷ Ὁ ἀφηγητὴς βρίσκεται *μαγκωμένος* στὸ κατώφλι δύο πανομοιότυπων δωματίων (τὸ κρεβάτι ἢ *καρέκλα τὸ τραπέζι τὰ χαρτιά*), ἐνὸς τῆς πραγματικότητος καὶ ἐνὸς τῆς μνήμης. Τὸ ποίημα συνεχίζεται καὶ τελειώνει ὡς ἐξῆς:

*Καὶ δὲν ἤξερε ἀπὸ ποῦ νὰ βγεῖ
καὶ πρὶν ἀρχίσει νὰ φοβᾶται
μπῆκε μιὰ γυναίκα γυμνὴ καὶ τὸν τράβηξε
καὶ δὲν θὰ θυμηθεῖς ποτὲ τοῦ εἶπε
ἀπὸ ποῦ μπῆκα καὶ ποιὰ εἶμαι*

μήτε σὲ ποιό δωμάτιο μὲ εἶδες.
 Μὰ τί διάβολο σημαίνουν ὅλα αὐτά; τὴ ρώτησε.
 Ὅλα σημαίνουν μέσα στὸ ποίημα καὶ τὸ ξέρεις
 τοῦ εἶπε καθὼς τὸν ἀγκάλιαζε
 γιὰ νὰ τοῦ δείξει ὅτι δὲν ἦταν ὄνειρο.

Μὲ τὴν ὄνειρική ἐρωμένη τοῦ «δός μου ὄρισμόν» πραγματώνεται μιὰ περαιτέρω μετακίνηση ἀπὸ τὴν τυπολογία τῶν ποιημάτων τῆς συλλογῆς. Ἡ ἐρωμένη βρίσκεται βέβαια ἔξω ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ ποιητῆ, ἀλλὰ ἐδῶ εἶναι ἐκεῖνος ποὺ φεύγει ἀπὸ κοντὰ της χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ἀπομακρύνεται. Ἀναφέρθηκε πιὸ πάνω ὅτι τὸ μοτίβο τοῦ ἀποχωρισμοῦ συνδυάζεται στὶς *Ρίμες Ἀγάπης* μὲ τὴν ἐμμονὴ τῆς ψυχικῆς παραμονῆς κοντὰ στὴν ἐρωμένη (ΡΑ 5, 22, 62, 63). Ὁ ἀποχωρισμὸς ὅμως συνεπάγεται καὶ ξενιτεμό. Ἡ βαθύτατα ἑλληνικὴ αὐτὴ τυπολογία τῆς ξενιτιάς ἐμφανίζεται μὲ ἰδιαίτερη ἔνταση στὸ ἔργο τοῦ Ἐφταγωνίτη. Ὁ ποιητὴς —ταξιδιώτης καὶ μετανάστης— γνωρίζει πόλεις, χῶρες καὶ ἀνθρώπους ποὺ σημαδεύουν σὰν σταθμοὶ τὴν ποίησή του, γίνεται ἓνας ἄλλος Ὀδυσσεύς ποὺ καὶ αὐτὸς πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα καὶ νόον ἔγνω. Στὸ ἓνα ἄκρο τοῦ ἄξονα τῆς περιπλάνησης βρίσκεται τὸ Ρέθυμνο, ἡ πολιτεία τῆς ὁποίας ἡ ἀνάσταση καὶ ὁ θάνατος περιγράφονται στὶς πολυπλοκες, ἐρωτικὲς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, παραλλαγές τῶν πρώτων 12 ποιημάτων τῆς συλλογῆς. Στὸ ἄλλο ἄκρο διακρίνονται μέσα ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα 12 ποιήματα οἱ πολιτεῖες τῆς Αὐστραλίας καὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδας.

Ἡ πιὸ πάνω ἀναφορὰ στὸν Ὀδυσσεύα δὲν εἶναι συμπτωματικὴ. Στὸ ποίημα «Πρὸς Αὐστραλία (ἐν πτήσει)» (ΑχΘ 38-39), μὲ τὴν ἐνδεικτικὴ γιὰ τὴ μακρόχρονη ἐπεξεργασία χρονολόγηση 1978/1990, ὁ ἀφηγητὴς ἀντικρύζει ἀπὸ τὸ ἀεροπλάνο τὴν ἀλλιῶτικη, λυτρωτικὴ χώρα:

Ξεριζωμένος δυὸ φορὲς καὶ σταυρωμένος δέκα
 μπροστὰ κοιτάζει τώρα τὴν πατρίδα
 χώρα ποὺ δὲν τοῦ ἀρνήθηκε νὰ ἔχει καὶ νὰ ὀρίσει
 ὅσα ποτὲ στὸν τόπο του δὲν εἶχε
 δὲν ἤξερε κι οὔτε θὰ τὰ γευόταν.

Ἔτσι σκεφτόταν. Τώρα.
 Στὴ δεύτερη καὶ τὴν καλὴ φορὰ . . .

Τώρα γυρνᾷ γιὰ δευτέρη φορὰ στὴ νέαν Ἰθάκη
 πίσω του σβήνει ὀριστικὰ τοῦ γυρισμοῦ ἢ πλάνη
 στὴν τάχατες πατρίς ποὺ ὡς ξένη μοιάζει.

Ἡ παλιὰ Ἰθάκη, ἡ τάχατες πατρίς, φαίνεται ξένη. Καὶ πράγματι στὴ συλ-

λογή, έκτος από μιὰ φευγαλέα ὀνομαστική μνεία τῆς Κύπρου²⁸ καὶ μιὰ ἄκρως καλυμμένη ἀναφορά,²⁹ ὅλα περιστρέφονται γύρω ἀπὸ ἄλλες πατρίδες, τὶς νέες Ἰθάκες μιᾶς «δεύτερης Ὀδύσειας»,³⁰ ἐνῶ ἡ πλάνη τοῦ γυρισμοῦ συνεχίζει νὰ ἐπικρέμαται ἐπίμονα:

*Βόδι δεμένο στὸ κατάρτι
θὰ μείνω πάντα διψασμένος
δεσμώτης στήν παλιά μου γνώμη
ποῦ μοῦ 'χει τάξει γιὰ σκοπὸ τὴν πλάνη
τοῦ γυρισμοῦ στὴ νέκρα τῆς Ἰθάκης.*

Τελευταῖοι σκληροὶ στίχοι τοῦ ποιήματος «Ὀδυσσεὺς Δεσμώτης», δημοσιευμένου μετὰ τὴ συλλογή.³¹ Γιὰ τὸν Ἑφταγωνίτη ἢ ἐπιστροφή στὴ γενέτειρα Κύπρο δὲν εἶναι οὔτε εὐκόλη οὔτε ἀνώδυνη. Στὸ «δὸς μου ὄρισμόν» ὅμως συντελεῖται χαμηλόφωνα μιὰ ἐπιστροφή καὶ συντελεῖται πρῶτα στὸν «ἐντοπισμό» τοῦ διακειμενικοῦ πλέγματος. Ὅπως ἀκριβῶς στὰ ποιήματα γιὰ τὸ Ρέθυμνο ἐμφανίζεται δυναμικὰ ὁ σκοτεινὸς Χορτάτζης (ΑκΘ 19), ἔτσι ἐδῶ κυριαρχοῦν οἱ *Ρίμες Ἀγάπης*. Μία καίρια διαφορὰ εἶναι ὅτι, ἐνῶ στὴ συλλογὴ τὰ παραθέματα μοιάζουν σὰν φιλολογικὰ πυτοτεχνήματα ἢ *disiecta membra* στὸ σύνολο τῶν 24 ποιημάτων, στὸ «δὸς μου ὄρισμόν» συγκροτοῦν ὀργανικὰ τὴ βάση τοῦ συνόλου: τὸ ποίημα δὲν περιφέρεται ὡς μετανάστης ἀνάμεσα στὰ διακείμενα, ἀλλὰ εἶναι «ἐντοπισμένο» στὸν ποιητικὸ του χῶρο.

Ταυτόχρονα, τὸ μοτίβο τοῦ μισεμοῦ ὑποβάλλει τὴν αἴσθηση μιᾶς ἀνολοκλήρωτης ἀκόμη ἐπιστροφῆς: *Μισέφκω, ἀμμά 'ν τζαι 'ξωμακρίζω | 'ποὺ κοντά σου. Μέχρι τώρα ἡ συνανάγνωση τοῦ στίχου μὲ συγκεκριμένα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὶς Ρίμες Ἀγάπης ἐπέτρεψε τὴ διασάφηση τῶν ἐρωτικῶν διαπλοκῶν τῆς φράσης. Τὸ θέμα δὲν σταματᾶ ἐκεῖ, γιατί σὲ δύο ποιήματα τῆς ἀναγεννησιακῆς συλλογῆς ὁ ἐρωτικὸς ἀποχωρισμὸς συνδέεται μὲ τὸν ξενιτεμὸ ἀπὸ τὴν Κύπρο:*

*μισεύγω ἀπὸ τὴν Κύπρο εἰς τὰ ξένα
ἀμμ' ἔξευρε ὅπου πάγω, ἀγγέλισά μου,
πάντα μ' ἐσὲν θέλ' εἴσταιν ἡ καρδιά μου.*
(PA 59.6-8)

*Ἐμίσησα 'χ τὴν Κύπρον γιὰ νὰ σβῆση
τ' ἀφτούμενον λαμπρὸν ποῦ μ' ἐμπυρίζει
ἦρτα 'ποὺ τὴν Ἀνατολὴ στὴν Δύσην,
νὰ πάψη τὸ λαμπρὸν ποῦ μέ φλογίζει
ἔφυγα 'χ τὸν ἐχθρόν μου, νὰ σιγήση*

*τὲς σαγιτιὲς ποὺ τὴν καρδιάμ μου σκίζει·
ἀμμ' ὅσα 'πὸ ξαντόν της ξωμακρίζω
τόσον περίτου ἀξάφτω καὶ βακρούζω.*

(PA 64)

Ὅπως ἐπισημάνθηκε, στὰ προηγούμενα ποιήματα ἡ πατρίδα εἶτε ἀποσιωπᾶται εἶτε χαρακτηρίζεται ξένη καὶ ἀπειλητικὴ (στὸ *κάθε βῆμα εἶχε στηθεῖ μιὰ φάκα νὰ τὸν πιάσει* — ΑκΘ 39)· στὸ «δός μου ὄρισμόν» ὁ ποιητὴς φαίνεται νὰ ἀναγνωρίζει στὸ πρόσωπο τῆς ἐρωμένης τὸ πρόσωπο τῆς Κύπρου. Πάνω στὸν ἀναγεννησιακὸ ἴστο ἐπιτυγχάνεται ἡ ταύτιση τῆς ὄνειρικῆς ἐρωμένης μὲ τὴν ὄνειρικὴ πατρίδα τῆς ποιητικῆς παράδοσης, ἐνῶ παράλληλα, ὅπως ἡ πραγματικὴ γυναίκα ὡς *ψεύτρα μούσα*, ἔτσι καὶ ἡ πραγματικὴ Κύπρος ὡς *τάχατες πατρὶς κρατιέται σὲ ἀπόσταση*. Ἡ ποιητολογικὴ διάσταση τῆς ἐκτεταμένης ἐρώτησης τοῦ ἐραστῆ ποιητῆ πρὸς τὴν ἐρωμένη πατρίδα, ποὺ συνιστᾶ τὴν πρώτη στροφή τοῦ τρίτου μέρους τοῦ ποιήματος, διαφαίνεται τώρα πλέον καθαρά:

*Μὲ δίχως τ' ἀνοιχτάριν τῆς ψυχῆς σου
πῶς νὰ 'μπω στὴ ζωὴ σου μερτικάρης
κ' εἰς τ' ἀγρινό σου τὸ κορμὶν ἀφέντης
καὶ στρατηλάτης τῆς ἀγάπης
μὲ δίχως τὴ γλυκειά σου χάρη;*

Ποιὸ εἶναι τὸ ἀνοιχτάριν τῆς ψυχῆς ποὺ ὁ ποιητὴς γνωρίζει ὅτι ὑπάρχει, ἀλλὰ δὲν ἔχει στὴν κατοχὴ του; Ἡ λέξη *ἀνοιχτάριν* ἀποτελεῖ, κατὰ τὴν ἀποψή μου, τὴν τελικὴ διαχειμενικὴ συμπύκνωση ποὺ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ὀριοθετεῖται ἡ γραφὴ τῆς ποίησης καὶ ποὺ ὑποδηλώνει σὲ τελικὴ ἀνάλυση τὴν ἴδια τὴν ποίηση. Σ' ἓνα πρῶτο —ἱστορικὸ— ἐπίπεδο ἡ ἀκραιφνῶς βυζαντινὴ λέξη³² ἐμφανίζεται ἤδη στὴν κυριολεκτικὴ τῆς σημασίας ὡς «κλειδί» στὸ *Χρονικὸ τοῦ Μαχαιρᾶ*.³³ Σ' ἓνα δεύτερο ἐπίπεδο, ἐκεῖνο τοῦ ἐρωτικοῦ λόγου, ἡ λέξη *κλειδί* ἀντιπροσωπεύει στὴν *Ἐρωφίλη* τοῦ Χορτάτση τὴν ἐλευθερία ἐκπλήρωσης τῆς ἐρωτικῆς ἐπιθυμίας.³⁴ Σ' ἓνα τρίτο —ἰδιωματικὸ— ἐπίπεδο ὁ Σεφέρης χρησιμοποιεῖ τὴ λέξη *ἀνοιχτάρι* στὸ ποίημα «Λεπτομέρειες στὴν Κύπρο» (*Ἡ μικρὴ κουκουβάγια ἦτανε πάντα ἐκεῖ | σκαρφαλωμένη στ' ἀνοιχτάρι τ' Ἀγίου Μάμα*)³⁵ ἀπὸ τὸ *Ἡμερολόγιο Καταστρώματος Γ'* μὲ τὸ περίφημο πιά εὐριπίδειο motto *Κύπρον, οὐ μ' ἐθέσπισεν*. Ἡ ποιητικὴ «ἐπιστροφή» τοῦ Σεφέρη στὸν *Κόσμο τῆς Κύπρου* καὶ ἡ ἀνακάλυψη τῆς *Ρωμιόσυνης* («Νεόφυτος ὁ Ἐγκλειστος μιᾶ»), ποὺ ἦτανε πάντα ἐκεῖ *σκαρφαλωμένη στ' ἀνοιχτάρι*, προτυπώνει καὶ συνεχδοχικὰ νομιμοποιεῖ τὴν ἀντί-

στοιχη «έπιστροφή» του Έφταγωνίτη. Τò ότι ή συγκεκριμένη λέξη φέρει μέσα της μία καιρία ποιητολογική σημασία αποκαλύπτεται τελεσίδικα στο ακόλουθο απόσπασμα, και αυτό από τò κείμενο «Διαβάζοντας σε Καφενείο τής 'Αθήνας Μισοτελειωμένο τò Ποίημα "Χριστουγεννιάτικη 'Ιστορία" του Μιχάλη Γκανᾶ» (ΑκΘ 54):

μά ή ποίηση είναι ζωντανή και τόν κυκλώνει ή ποίηση που δέν γράφεται όποτε θέλουμε ή καταπῶς θέλουμε ή ποίηση που είναι πάντα μια πόρτα ανοιχτή ή που ανοίγει μόνο προς τὰ μέσα όπως τὰ παλιά σπίτια τής Κύπρου κι αλίμονο σ' αυτούς που δέν έχουν κλειδιά μα έχουν στο χέρι ή στα μάτια τò ανοιχτάρι («ἄμα σε χάσω χάνομαι...») ανοίγουν μπαίνουν μέσα και παραμένουν ανοχύρωτοι για τὰ καλά άπροστάτευτοι ούτε κλειδι ούτε αντικλειδιά αυτά τὰ έχουν άρμαθιές οί μαγαζάτορες . . .

Έδῶ ή ποίηση είναι μια πόρτα ανοιχτή και ένας χῶρος έπισφαλής όπου οί έπίδοχοι ποιητές εισέρχονται με τò ανοιχτάρι του χεριού και τῶν ματιῶν, όχι τής ψυχής, ένας χῶρος όπου άλλοι κρατῶν τὰ αντικλειδιά. Και από μόνο του τò απόσπασμα όρίζει τήν κατοχή του σωστοῦ κλειδιού ως τήν κατοχή του κλειδιού τής ποιητικῆς γραφῆς. Άλλά μέσα στο απόσπασμα, εκτός από μια σαφή παραπομπή στο ποίημα «Τοῖς Έντευξομένοις» (1970) του Άνδρέα Παστελλᾶ,³⁶ έχει έμφυτευθεῖ με προφανή τρόπο ως έγκάθετος παραθεματικός λόγος τò ποίημα του Παυλόπουλου «Τὰ Άντικλειδιά»:³⁷

*Ἡ Ποίηση είναι μια πόρτα ανοιχτή.
Πολλοί κοιτάζουν μέσα χωρίς νὰ βλέπουν
τίποτα και προσπερνῶνε. Ὅμως μερικοί
κάτι βλέπουν, τò μάτι τους άρπάζει κάτι
και μαγεμένοι πηγαίνουνε νὰ μποῦν.
Ἡ πόρτα τότε κλείνει. Χτυπᾶνε μα κανείς
δέν τούς ανοίγει. Ψάχνουνε για τò κλειδί.
Κανείς δέν ξέρει ποιός τò έχει. Ἀκόμη
και τή ζωή τους κάποτε χαλᾶνε μάταια
γυρεύοντας τò μυστικό νὰ τήν ανοίξουν.
Φτιάχνουν αντικλειδιά. Προσπαθοῦν.
Ἡ πόρτα δέν ανοίγει πιά. Δέν ἄνοιξε ποτέ
για όσους μπόρεσαν νὰ ἴδουν στο βάθος.
Ἴσως τὰ ποιήματα που γράφτηκαν
από τότε που ὑπάρχει ό κόσμος
είναι μια άτέλειωτη άρμαθιά αντικλειδιά
για ν' ανοίξουμε τήν πόρτα τής Ποίησης.
Μά ή Ποίηση είναι μια πόρτα ανοιχτή.*

Πρῶτον, ὁ κριτικὸς διάλογος τοῦ Ἑφταγωνίτη μὲ τὴν ποιητολογικὴ πρόταση τοῦ Παυλόπουλου ὅτι πιθανὸν ὅλα τὰ ποιήματα εἶναι «ἀντικλειδία» καί, δεύτερον, ὁ διαχωρισμὸς σὲ «ἀνοιχτάρια» τῶς αἰσθήσεων καὶ τῆς ψυχῆς (διαχωρισμὸς ποὺ ἀποβαίνει σὲ βᾶρος τῶν πρώτων) ὑπαγορεύουν καὶ τὴν ποιητολογικὴ ἐρμηνεῖα τῆς ἐπίμαχης λέξης στὸ «δὸς μου ὄρισμόν». Γιὰ τὴν ὀλοκλήρωση τῆς ἐρωτικῆς συνομιλίας καὶ συνεκδοχικὰ τῆς ποιητικῆς γραφῆς, ἀκόμη καὶ μέσα στὴν ὄνειρικὴ φαντασίωση, ἀπαιτεῖται ἡ συναίνεση τῆς ἐρωμένης καὶ κατ' ἐπέκταση τῆς ποίησης, ποὺ μόνες κρατοῦν τὸ ἀνοιχτάρια τῆς ψυχῆς. Στὴν οὐσία, ὁ ἐρωτικὸς λόγος τοῦ Ἑφταγωνίτη σὲ αὐτὸ τὸ ποίημα εἶναι —ἰδομένος μέσα στὰ συμφραζόμενα τῶν διαχειμενικῶν του διαπλοκῶν— ἓνας λόγος ποιητικῆς.

Σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο θὰ κλείσω τὴν ἀνάλυση, συνοφίζοντας τὰ συμπεράσματα τῆς πρώτης αὐτῆς ἀνάγνωσης. Στὸ «δὸς μου ὄρισμόν» ὁ Ἑφταγωνίτης διαφαίνεται ὡς ὁ *miglior fabbro* ποὺ ξέρει νὰ δουλεύει τὸ μέτρο καὶ τὸν στίχο τοῦ ποιήματός του, ὅπως θὰ τὸ ἤθελαν οἱ παλαιότεροι προκάτοχοί του. Ἀποδεικνύεται ὅμως καὶ *poeta doctus* ποὺ ὑφαίνει αἰσθαντικά, καὶ ὄχι ὡς φιλολογίζων ἐπιδειξίας, τὰ συνειδητὰ καὶ ἀσυνειδήτα διακείμενα στὸν δικό του ἱστό, ἔτσι ποὺ νὰ μὴν διακρίνονται πιά οἱ ἄρμοι τῆς ποίησης, καὶ τὸ λεκτικὸ κομφοτέχνημα νὰ μοιάζει ἀπλὸ καὶ αὐτονόητο. Θὰ ἦταν λάθος, νομίζω, νὰ θεωρήσουμε αὐτὴν τὴν ἀπλότητα ὡς ἔλλειψη βᾶθους. Μετὰ τὶς δεξιοτεχνικὲς ἐκρήξεις τῶν «νεανικῶν» ποιημάτων τῆς συλλογῆς ἔχουμε ἐδῶ ἓνα ἔργο τῆς «μέσης ἡλικίας». Τὴν ὥριμη αὐτὴ στιγμὴ περιέγραψε μὲ ἐνάργεια ὁ Erich Auerbach:

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθοῦν τέτοιοι στίχοι χωρὶς σχεδιασμὸ καὶ τέχνη, αὐτὸ ὅμως δὲν σημαίνει καὶ συνεχὴ ὑπολογισμὸ κάθε λεπτομέρειας. Ἕνας τέτοιος πλοῦτος ἐπιτυχημένων μορφωμάτων συλλαμβάνεται ἀπὸ τὸν ἔμπειρο καὶ προσηλωμένο στὸ ἀντικείμενό του ποιητὴ ὡς σύνολο, ἀκόμη καὶ ἂν αὐτὸ ἐμπεριέχει πολλὰ ἐπὶ μέρους ἐπιλογὲς καὶ συνεχεῖς ἐκ τῶν ὑστέρων διορθώσεις. Ὅλος αὐτὸς ὁ πλοῦτος ἀποτελεῖ μία ἐνότητα καὶ ὡς τέτοια παρουσιάζεται ἀπλή· ἡ ἀπλότητα ὅμως δὲν εἶναι ἡ ἀρχή, ἀλλὰ τὸ ἀποτέλεσμα.³⁸

Αὐτὸ τὸ μελαγχολικὸ, χαμηλόφωνο καὶ ἀσφαλῶς ἰδιάζον κείμενο εἶναι τὸ ποίημα τοῦ ἔρωτα καὶ τῶν πικρῶν βασάνων ποὺ συνεπάγονται ἡ ξενιτιά καὶ ὁ φόβος τῆς ἐπιστροφῆς, ποὺ συντηροῦν ἡ μνήμη καὶ ἡ ποίηση. Δὲν ὑπάρχει, πιστεύω, καλῦτερος τρόπος νὰ ἀποδοθεῖ περιεκτικότερα ὁ συναισθηματικὸς καὶ ποιητολογικὸς κόσμος τοῦ «δὸς μου ὄρισμόν» παρὰ μὲ ἓνα δίστιχο ἀπὸ τὶς *Ρίμες Ἀγάπης* (PA 132.17-18):

*Λοιπόν, τραγοῦδιν σοβαρόν, διάβα ταπεινωμένον,
κι ἄς σ' ἄρωτήξουν ποιός εἶσαι, πέ τους: «φτωχὸν καὶ ξένον».*

Σημειώσεις

1. Ἀθήνα 1991 (ἐκδόσεις «Πλανόδιον»). Παραπέμπω στὴ συλλογὴ ὡς ΑχΘ μὲ τὸν ἀριθμὸ τῆς σελίδας.

2. Τυπογραφικὴ μορφή, συνοδευτικοὶ τίτλοι, προλογικὰ σημειώματα, σχόλια στὸ ἐξώφυλλο κλπ. Γιὰ τὴ διαμόρφωση τῶν ὄρων παρακείμενο, διακείμενο, ὑπερκείμενο καὶ μετακείμενο, βλ. τὶς μελέτες τοῦ Gérard GENETTE, *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris 1982, καὶ *Seuils*, Paris 1987, ὅπου καὶ ἡ πλήρης θεωρητικὴ ἀνάπτυξη τῆς παρακειμενικῆς σχευῆς εἰδικότερα.

3. Συνήθης πρακτικὴ στὸν 19ο αἰώνα· βλ. πρόχειρα τὴν ἔκδοση τῶν ποιημάτων τοῦ Β. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗ (Λεμεσσὸς 1911) ἢ τὸ καθαφικὸ «Τὰ Ἄλογα τοῦ Ἀχιλλέως».

4. Ἡ χρῆση τῆς λέξης ἀγρινὸ ὡς ἐπίθετο εἶναι γλωσσοπλαστικὸ εὔρημα τοῦ Ἑφταγωνίτη, ποὺ τὸ χρησιμοποίησε ἤδη στὸ ποίημα «Ἡ κόρη τῆς Μελβούρνης» (ΑχΘ 40 γνωρίζω τ' ἀγρινὸ κορμί). Στὴν κυπριακὴ διάλεκτο εἶναι οὐσιαστικὸ καὶ χαρακτηρίζει ἓνα σπάνιο εἶδος αἰγάγρου (βλ. Θ.Δ. ΚΥΠΡΗ, *Γλωσσάριον Γεωργίου Λουκά* [Δημοσιεύματα τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν 7], Λευκωσία 1979, σ. 12, καὶ ΤΗΣ ΙΔΙΑΣ, *Γλωσσάριον Ξενοφῶντος Π. Φαρμακίδου* [Δημοσιεύματα τοῦ Κέντρου Ἐπιστημονικῶν Ἐρευνῶν 9], Λευκωσία 1983, σ. 50).

5. Πρόκειται βέβαια ἀπὸ μετρικὴ ἄποψη γιὰ τὸ πρῶτο ἡμιστίχιο τοῦ δεκαπεντασύλλαβου: Πῶς μᾶς θεωρεῖς ἀκίνητος;... Ποῦ τρέχει ὁ λογισμὸς σου, | τὰ φτερωτὰ σου τὰ ὄνειρα;. . . (ΒΑΛΛΑΩΡΙΤΗΣ), γιὰ νὰ ἀναφέρω ἓνα διάσημο δεῖγμα τοῦ ἔντονα διαχωρισμένου πρῶτου ἡμιστιχίου μὲ τὸν ἰσχυρὸ τόνο στὴν τέταρτη καὶ τὴν ἕκτη συλλαβή.

6. Θέμις ΣΙΑΠΚΑΡΑ-ΠΙΤΣΙΛΙΔΟΥ, *Ὁ Πετραρχισμὸς στὴν Κύπρο. Ρίμες Ἀγάπης ἀπὸ Χειρόγραφο τοῦ 16ου Αἰώνα μὲ Μεταφορὰ στὴν Κοινὴ μας Γλῶσσα*, Ἀθήνα 1976. Ἡ παραπομπὴ στὶς *Ρίμες Ἀγάπης* [=ΡΑ] γίνεται μὲ τὸν αὐξοῦντα ἀριθμὸ τῶν ποιημάτων στὴ συλλογὴ καὶ τὸν σχετικὸ στίχο.

7. Ἐνδεκασύλλαβοι, ὅπως γοιὸν τὸ κερὶν ποῦ βρίσκεται στὴν φώτην (ΡΑ 61.1), μόνον ἐγὼ μπορῶ τὰ κλάμματά μου | νὰ λείψω δίχως πιδὸν ν' ἀναστενάξω (ΡΑ 21.12-13) ἢ ἐπτασύλλαβοι ὅπως ὁ πόθος εἰς αὐτόν μου | βρῖσκεται ἀπλικεμένος (ΡΑ 96.10-11) εἶναι ἐνδεικτικοὶ γιὰ τὴν ἀφογή τεχνικὴ τοῦ ἀνώνυμου ποιητῆ.

8. Ὀκτασύλλαβοι μὲ παροξύτονη κατάληξη ὅπως στὸ περίφημο πρῶτο δίστιχο τῆς συλλογῆς διὰ σημάδιν ἔχω λιόντα | στὴν ὄχραν ὀπού 'ν γοιὸν ἄστρον (ΡΑ 1.1-2) ἢ προπαροξύτονοι ὅπως κάμποι, ποῦ πρασινίζετε. . . λυπητικὰ τὰ διάβασα (ΡΑ 125.1, 6). Ἐννοεῖται ὅτι ὅλα αὐτὰ τὰ μετρικὰ σχήματα «δουλεύονται» στὸν Σολωμὸ καὶ τελικὰ τὸν Παλαμᾶ.

9. Τὴ θεωρία τῆς διακειμενικότητας σκιαγράφησε ἡ Julia KRISTEVA, *Polylogie*, Paris 1978, μὲ προϋπόθεση τὸ ἔργο τοῦ Mikhail Bakhtin, ἐνῶ τὴ θεωρία τῆς πρόσληψης ἀνέπτυξε διεξοδικὰ ὁ Hans Robert JAUSS (βλ. τὶς συγκεντρωμένες μελέτες του στὰ *Literaturgeschichte als Provokation*, Frankfurt a.M. 1970, καὶ *Ästhetische Erfahrung und literarische Hermeneutik*, Frankfurt a.M. 1991· ἐπιλογὴ ἀρθρῶν σὲ ἀγγλικὴ μετάφραση στὸ *Toward an Aesthetic of Reception*, Minnesota 1982).

10. Κ. ΜΟΝΤΗΣ, *Ἄπαντα Α' . Ποίηση*, Λευκωσία 1987, σσ. 1214, 1244, 1254 (ἀπὸ

τῆ συλλογῆ *Στὴ Γλώσσα ποὺ πρωτομίλησα* [1980]).

11. Ἡ παραπομπὴ ἐδῶ σὲ συγχεκριμένους στίχους εἶναι ἐνδεικτικὴ καὶ μόνο γιατί οἱ περισότερες ἀπὸ αὐτὲς τὶς λέξεις εἶναι διάσπαρτες σὲ ὅλη τὴν ἀναγεννησιακὴ συλλογῆ.

12. Leontios MAKHAIRAS, *Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled "Chronicle"*, edited with a translation and notes by R.M. Dawkins, Oxford 1932. Οἱ παραπομπὲς γίνονται στὴ σελίδα καὶ τὸν στίχο τῆς ἔκδοσης.

13. Γιὰ παράδειγμα, στὸ «Θέλω μιὰ Πόλη νὰ μὲ κρύβει» (ΑκΘ 30) ὁ στίχος καὶ νὰ σκεπάξει τ' ἀνομήματα μὲ τὴν καλὴ τῆς ὄψης συνδιαλέγεται διάφανα μὲ τὸ διάσημο βυζαντινὸ ἐπίγραμμα *νύφον ἀνομήματα μὴ μόναν ὄφιν*, ἐνῶ σὲ ὅλη τὴ συλλογῆ ἐπιχωριάζουν διαλεκτικὰ στοιχεῖα ὅπως *ἀερούσα* (24), *λούντζα* (47) καὶ *ἀνοιχτάρι* (54).

14. Στὴν πρώτη δημοσίευση τοῦ ποιήματος (*Πόρφυρας* 56 [Ἰανουάριος-Μάρτιος 1991], 132-33) οἱ συγχεκριμένοι δύο στίχοι τυπώνονται μὲ παχιά στοιχεῖα, δηλώνοντας ἀπροκάλυπτα τὴν παραθεματικὴ τους καταγωγὴ· στὴ συλλογῆ τὸ τυπογραφικὸ αὐτὸ τέχνασμα ἔχει ἀφαιρεθεῖ.

15. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴν ἰταλικὴ ἀναγεννησιακὴ ποίηση εἶναι τεράστια. Παραπέμπω μόνο στὸ κλασικὸ πλέον ἔργο τοῦ Hugo FRIEDRICH, *Epochen der italienischen Lyrik*, Frankfurt a.M. 1964, ὅπου ἀναπτύσσονται μὲ διαύγεια ὅλα τὰ ρητορικὰ, μετρικὰ καὶ ποιητολογικὰ θέματα τοῦ ἰταλικοῦ λυρισμοῦ ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ Μεσαίωνα μέχρι καὶ τὸν Μανιερισμό.

16. Βλέπε ἐνδεικτικὰ τὰ σονέτα τῶν περραρχιστῶν Antonio Brocardo († 1531) «*Felice carta*» καὶ Francesco BECCUTI (1509-1553) «*Fida mia carta*» (G. FERRONI, *Poesia italiana: il Cinquecento*, [I grandi libri. Garzanti 209], Milano 1978, 26 καὶ 87). Εἶναι τόση ἡ δημοτικότητα τῆς carta amo-

rosa, ποὺ ὁ Claudio Monteverdi (1567-1643) μελοποίησε δύο τέτοια κείμενα ὡς δραματικὸς μονολόγους («*Lettera amorosa*» καὶ «*Partenza amorosa*») στὸ 7ο βιβλίον τῶν μαδριγαλιῶν του (1619).

17. Ἡ καταληκτικὴ στροφὴ ἀπὸ τὴ μετάφραση τῆς canzona «*Che debb' io far? che mi consigli, Amore?*» (*Canzoniere* ἀρ. 268. 78-82).

18. Ἐλεύθερη μετάφραση τῆς καταληκτικῆς στροφῆς τῆς canzona «*Chiare fresche et dolci acque*» (*Canzoniere* ἀρ. 126.66-68).

19. Παραθέτω ἐνδεικτικὰ τὸ ποίημα PA 28: *Ἀνέλπιστα δυὸ μμάτια μ' ἐσκλαβῶσα | μ' ἕναν τους βλέμμαν ὄμνοστον μὲ θάρος, | μὲ μιὰ χρυσὴν σαγίτταν μ' ἐλαβῶσαν | εἰς τὴν καρδιὰν καὶ νιώθω μέγαν βάρος. | Κι ἀπὸ τὴν ὄραν ὅπου μ' ἐβίγλιστα | νιώθω πολλὰ κοντὰ μὲ τρέχει ὁ χάρος | ἀμμὲ δὲν ἔχει νίκος νὰ μὲ πάρη | ὡς ὅπου νὰ 'χω τὴν γλυκιὰν τῆς χάρη.*

20. Βλ. Arnold van GEMERT, *Μαρίνου Φαλιέρου Ἐρωτικὰ Ὀνειρα*. Κριτικὴ ἔκδοση μὲ εἰσαγωγὴ, σχόλια καὶ λεξιλόγιο, [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη 4], Θεσσαλονίκη 1980, σσ. 33-48.

21. Βλ., γιὰ παράδειγμα, ὅστερα νὰ ξυπνῶ νὰ βρίσκομαι κοντὰ σου | νὰ μὴν αἰσθάνομαι νὰ μὴν ὑπάρχω (ΑκΘ 14)· μὲ παραμύθια καὶ ὄνειρα | καὶ φαντασίαι καὶ λόγια (ΑκΘ 39)· ὁμως, ξυπνώντας, | γύρισες στὴ μαύρη πόλη (ΑκΘ 45).

22. Ἀρχετυπικὰ παραδείγματα οἱ ἐμφανίσεις τῶν θεαινῶν στὸν Ὅμηρο (ἢ Θέτιδα στὸν Ἀχιλλέα, ἢ Ἀθηνᾶ στὸν Ὀδυσσεύα) καὶ τοὺς ὁμηρικὸς ὕμνους (ἢ Ἀφροδίτη στὸν Ἀγχιση).

23. «Ὁ Κρητικὸς» ἀπ. 21.11-18 (ΠΟΛΙΤΗΣ 1, σσ. 220-201): *Ὅχι στὴν κόρη, ἀλλὰ σ' ἐμὲ τὴν κεφαλὴ τῆς κλίνει· | Τὴν κοίταζε ὁ βασιόμοιρος, μ' ἐκοίταζε κι' ἐκείνη. | Ἐλεγα πῶς τὴν εἶχα ἰδεῖ πολὺν καιρὸν ὀπίσω, | Κὰν σὲ ναὸ ζωγραφιστὴ μὲ θανμασμὸ περίσο, | Κάνε τὴν εἶχε ἔρωτικὰ ποιήσει ὁ λογιαμὸς μου, | Κὰν τ'*

ὄνειρο, ὅταν μ' ἔθρεφε τὸ γάλα τῆς μητρός μου·
| Ἦτανε μνήμη παλαιή, γλυκιὰ κι' ἀστοχισμέ-
νη, | Ποῦ ὀμπρός μου τώρα μ' ὄλη της τῆ δύ-
ναμη προβαίνει.

24. Βλ. καὶ τὸ ποίημα «Ἡ κόρη τῆς Μελ-
βούρνης» (ΑκΘ 40-41).

25. Δημοσιευμένο, μετὰ τῆ συλλογῆ, στὸ
Πλανόδιον 17 (Δεκέμβριος 1992), 502-
505.

26. Πρώτη δημοσίευση στὸ καινούργιο κυ-
πριακὸ λογοτεχνικὸ περιοδικὸ *Σημεῖο* 1
(1992), 258-59.

27. Ἀπὸ τὴν τελευταία του συλλογῆ *Τὰ*
Ἀντικλείδια, Ἀθήνα 1988, σ. 28. Σημειώ-
νω ὅτι ἡ συλλογῆ κατακλύζεται ἀπὸ τὴν πα-
ρουσία ὀνειρῶν, ἐρωτικῶν καὶ μή, καὶ ὀ-
πτασιῶν.

28. ΑκΘ 54 ὅπως τὰ παλιὰ σίτια τῆς
Κύπρου.

29. Ἄν καὶ στὸ ποίημα «Τὸ Σώσπιτο»
(ΑκΘ 47), πού τόσο ἔξυπνα συνδιαλέγεται μὲ
τὴ «Δοκιμῆ» τοῦ Παυλόπουλου (*Τὰ Ἀντι-
κλείδια*, σ. 17), δὲν ὀρίζεται ὁ χῶρος τῆς παι-
δικῆς ἐρωτικῆς ἐμπειρίας, τὰ κυπριακὰ δια-
λεκτικὰ στοιχεῖα, πού ἐπικεντρώνεται στὸν αἰ-
σθησιακὸ χῶρο τῶν ἐδεσμάτων (λοῦντζες,
κουμνιαστὰ κρέατα), παραπέμπουν σαφῶς
στὴν πατρογονικὴ γῆ τοῦ ποιητῆ.

30. Βλ. τὸ καβαφικὸ ποίημα «Δευτέρα
'Οδύσσεια» (Κ.Π. ΚΑΒΑΦΗΣ, *Κρυμμένα Ποι-
ήματα 1877; 1923*. Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια
Γ.Π. Σαββίδης, Ἀθήνα 1993, 48-49). Τὸ
θέμα τῆς «δεύτερης 'Οδύσσειας» πραγματεύ-
τηκε διεξοδικὰ σὲ παράδοσή του στὸ Πανεπι-
στήμιο Κύπρου ὁ συνάδελφος καὶ φίλος Μι-
χάλης Πιερῆς. Τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ ἐδῶ
πού μοιράστηκε τίς σκέψεις του μαζί μου καὶ
μου ἐπέτρεψε νὰ ἀναφερθῶ στὸ θέμα, ἂν καὶ
δὲν ἔχει ἀκόμη δημοσιευθεῖ ἡ μελέτη πού ἀπὸ
καιρὸ ἔτοιμάζει.

31. Ἡ Λέξη 117 (Σεπτέμβρης-Ὀκτώβρης
1993), 594-95.

32. Παραδίδεται γιὰ πρώτη φορά στὸν Ἀ-
κάθιστο Ὕμνο 7.9 *χαῖρε, παραδείσου θυρῶν*
ἀνοικτήριο, πράγμα πού διέφυγε τὴν προσο-
χὴ τῶν λεξικογράφων (βλ. ΙΑΝΕ 2 [1939],
232 s.v. *ἀνοιχτάρι* καὶ ΚΡΙΑΡΑΣ, ΑΜΕΔΓ 2
[1971], 228-29 s.v. *ἀνοικτάριν*). Δὲν εἶναι ἴ-
σως ἄσχετη μὲ τὸ ὑπὸ ἀνάλυση θέμα ἡ ἀλλη-
γορικὴ μεταφορὰ τῆς Θεοτόκου ὡς ἀνοικτη-
ρίου τοῦ Παραδείσου (βλ. τὸ ποίημα τοῦ Ε-
ΛΥΤΗ «Τὸ Χρυσὸ Κλειδί» ἀπὸ τῆ συλλογῆ
Τὰ Ρῶ τοῦ Ἐρωτα, ὅπου ὁ ποιητῆς ζητᾷ ἀπὸ
ἓνα κορίτσι νὰ τοῦ δώσει τὸ χρυσὸ κλειδί πού
ἀνοίγουν οἱ οὐρανοὶ γιὰ νὰ δεῖ τὸν Πα-
ράδεισο).

33. Π.χ. 52.11, 180.11, 414.34 κ.ά.

34. Π.χ. Β 52 καὶ τσ' ὄρεξής μου τὰ κλει-
διὰ νὰ τὰ κρατοῦσιν ἄλλοι ἢ Β 491-493 *Χα-
ρὰ στὴν κόρη κείνη ὀπού' χε σώσει | χαριτω-
μένου νιοῦ, τοῦ λογισμοῦ τση | καὶ τση καρ-
διάς τση τὰ κλειδιὰ νὰ δώσει*.

35. Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς λέξης στὸ ποίημα
βλέπε τὴν ὠραιότατη ἀνάλυση τοῦ ζωγράφου
Α. ΔΙΑΜΑΝΤΗ, *Λεπτομέρειες στὴν Κύπρο. Πη-
γὲς καὶ Στοιχεῖα Ἀναφορικὰ μὲ τὸ Ποίημα τοῦ*
Γιώργου Σεφέρη, Ἀθήνα 1978. Προφανῶς ἡ
λέξη ἐντυπωσίασε τὸν Σεφέρη, γιατί, ἐξηγών-
τας στὴ μετάφρασή του τοῦ Ἕσματος Ἕσμα-
των τὴν εἰκόνα τοῦ στίχου 5.4 Ἔσυρε τὸ χέρι
του ὁ ἀγαπημένος στῆς κλειδωνιάς τὸ μάτι (Ἕ-
σμα Ἕσμάτων. Μεταφραφὴ Γιώργος Σεφέ-
ρης, Ἀθήνα 31972, σ. 41), περιγράφει τὸν
πρωτόγονο μηχανισμό μὲ τὸ συμπληρωματι-
κὸ σχόλιο *Στὴν Κύπρο θὰ τὸ ἔλεγαν «ἀνοιχτά-
ρι»* (αὐτ. 67).

36. Ἡ Ποίηση δὲ γράφεται ὅπως θέλου-
με . . . Ἡ Ποίηση δὲ γράφεται ὅποτε θέλουμε
(βλ. Α. ΠΑΣΤΕΛΛΑΣ, *Χῶρος Διασπορᾶς. Ποι-
ήματα*, Λευκωσία 21988, σ. 55).

37. *Τὰ Ἀντικλείδια*, σ. 44.

38. Ἀπὸ τὸ βιβλίον του *Literatursprache*
und Publikum in der lateinischen Spätantike
und im Mittelalter, Bern 1958, σ. 137.

S u m m a r y

Panagiotis A. AGAPITOS, *Of Love and Bitter Anguish: An Intertextual Reading of Michael Eftagonitis Triptych Poem "Grant me Your Decision"*

The present study attempts a close analysis of a recent poem (1993) by the Cypriot poet Michalis Eftagonitis. In contrast to his previous work, Eftagonitis uses here elements of the learned Greek Cypriot dialect, as it is found in the 15th-century historian Leontios Machairas and the 16th-century collection of renaissance verse by an anonymous poet. Eftagonitis' poem is written in verse and rhyme, but with a free handling of the traditional patterns. The first-person narrator—the poet's lyrical persona—presents the sufferings he is subjected to by his beloved, who is cruel and distant; at the end the poet asks to give him a decision (the renaissance word *ορισμός*) on what to do; he is about to leave but cannot distance himself emotionally from her.

The poem incorporates on a first level some obvious intertextual references, primarily to the poetry of Cavafy and Montis. However, on a deeper level Eftagonitis establishes a complex net of relations with the renaissance collection (erotic imagery of the Petrarchan poets, vocabulary) and Machairas, as well as with Modern Greek Poetry on the mainland and Cyprus (Solomos, Michailidis, Cavafy, Seferis, Pavlopoulos, Pastelas).

What appears at first glance as a lyrical poem of love, proves to be a text on poetics and parting from home: the beloved woman, holding in her hand the key (*ανοιχτάρι*) to her heart, is a metaphor for poetry and the poet's homeland, which he attempts to reach through the writing of poems. The *bitter anguish* expresses the unfulfilled desire (*qua* motivating force) of the poet, lover and wanderer in discovering an ideal woman, an ideal homeland and an ideal poem.